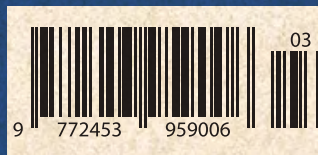

N

MESAČNÍK
MAREC / 03 / 2019
ROČNÍK 4. / CENA 2,90
www.dennikn.sk

MAGAZÍN

Slovenský štát

Príbehy obetí a páchatel'ov vojnovkej republiky

Takto by mali vyzerat spravy na smartfóne!

Stiahnite si aplikáciu Minúta po minúte od Denníka N

Kto je tu hrdina?

Hitler si zavolał Tisa do Berlína a vysvetlil mu, že Slováci chcú samostatný štát. Tiso poslúchal a potom poslúchal až do konca vojny.

Pred 80 rokmi vznikol Slovenský štát a Jozef Tiso bol jeho prezidentom. Ten štát však nebol slobodný a nezaložili ho hrdinskí Slováci, ktorí tisíc rokov túžili po samostatnosti, ale nacisti, ktorí už vtedy ničili Európu a pripravovali sa na vojnu. Tí istí nacisti, ktorí aj Slovákov považovali za podradnú rasu a po vyvraždení Židov a Rómov by sa pustili aj do nich.

Znie to neuveriteľne, ale oslava takéhoto štátu a klaňanie sa takému prezidentovi vie priniesť v kombinácii so strašením utečencami, nenávisťou k menšinám a sľubovaním poriadku úspech aj dnes. Fašisti sú v parlamente a podľa prieskumov by boli dokonca druhou najsilnejšou stranou.

Ako je to možné? Jedna z hlavných odpovedí sa skrýva v tomto časopise.

Iba ľudia, ktorí nevedia, čo sa počas vojny na Slovensku dialo, to môžu obdivovať. Iba ľudia, ktorí nevedia, sa môžu nechať oklamať rečami, že sa tu odohrával ekonomický zázrak, že Slováci sa konečne oslobodili a Tiso bol hrdina, ktorý

šikovne bojoval s Hitlerom a chránil štát a dokonca aj Židov, lebo tí, ktorí si to zaslúžili, od neho dostali výnimky.

Pokúsili sme sa dať dokopy všetky dôležité fakty a súvislosti, ktoré by čitateľovi tohto časopisu mali pomôcť zorientovať sa, aký bol Hitlerov slovenský štát. Všetko sme konzultovali s historikmi a snažili sme sa odpovedať na desiatky otázok stredoškolských učiteľov, lebo tento časopis sa dostane do štyroch stoviek škôl. Naši čitatelia totiž vyzbierali viac ako 28 000 eur, aby sme ho mohli zadarmo poslať 36 000 študentom.

Hrdina nie je ten, kto všetko rieši bitkou a krikom. Hrdina nie je ani ten, kto svoju moc použije na poníženie všetkých ostatných či dokonca vyvraždenie tých, ktorí sú nepohodlní.

Znie to banálne, ale hrdinom môže byť ten, kto vám otvorí oči. Kto vám ukáže, že v poznaní je sila, ktorá vás pripraví na rev a lži.

Mojimi hrdinami sú preto ľudia, ktorí prispeli na vznik tohto časopisu, učitelia, ktorí ho ukážu študentom a budú s nimi diskutovať a všetci čitatelia, ktorí sa vydajú na dobrodružstvo objavovania našej histórie.

Vzrušujúce čítanie.

**MATÚŠ
KOSTOLNÝ**
šéfredaktor

FOTO - TASR

Aká bola povaha vojnového slovenského štátu:
Bol fašistický? Bol totalitný?

Fašistický štát

Vojnový slovenský štát sa obvykle označuje za fašistický a totalitný nielen v médiách a v bežnej debате, ale aj v odborných publikáciách. Zaslúži si naozaj takéto označenia?

Problém je už v tom, že sa historici a politológovia úplne nezhodnú ani v definícii toho, čo je fašizmus, presnejšie povedané, čo všetko možno považovať za fašizmus a čo všetko treba na to, aby sme nejaký štát mohli považovať za totalitný.

Zhoda v rámci serióznej historiografie každopádne panuje v tom, že slovenský štát vykazoval mnohé typické rysy fašistického a totalitného zriadenia a že takéto rysy postupom času skôr pribúdali a silneli.

VODCA, BOH A KULT OSOBNOSTI

Nejde pritom len o prvky, ktoré sú najviac vidieť a sú aj preto verejnosťou najčastejšie považované za znaky fašistických systémov, ako sú militarizmus, vypätý nacionalizmus, šovinizmus či antisemitizmus. Hovoríme o ďalších hlbších systémových prvkoch, vďaka ktorým bol slovenský štát od základu a zo svojej podstaty nedemokratický, diktátorský a snažil sa o maximálne ovládanie a kontrolu spoločnosti.

Podľa preambuly ústavy Slovenskej republiky prijatej v júli 1939 vychádzala všetka moc a právo v štáte od Boha. To je v priamom rozpore s predpokladom, že všetka moc pochádza od ľudu, na ktorom sú postavené demokratické a parlamentné systémy.

Vzťah medzi zákonodarnou a výkonnou mocou bol v slovenskom štáte veľmi nevyvážený v prospech výkonnej moci, čiže pre-

PETER MORVAY
komentátor

zidenta a vlády. Výkonná moc v podstate nepodliehala žiadnej kontrole.

V roku 1942 aj oficiálne prijali vodcovský princíp. Prezident a predseda Hlinkovej slovenskej ľudovej strany (HSLŠ) bol vyhlásený za vodcu strany a národa. Súčasťou oficiálnej ideológie bol kult osobnosti sústredený na prezidenta a predsedu vládnucej strany Jozefa Tisa.

Najvyššiu zákonodarnú moc v štáte mal mať podľa ústavy snem, jeho úloha však bola dosť obmedzená, pretože väčšina zákonov vznikala na základe zvláštneho zmocnenia formou vládných nariadení. Napriek tomu, že sa mal mandát poslancov snemu skončiť už v roku 1943, zostali na svojom mieste. Počas celej existencie slovenského štátu sa totiž žiadne voľby do snemu nekonali.

Vedľa snemu existovala nevolená Štátna rada, ktorej členov delegovali hlavne prezident a vládnuca strana a ktorá napríklad mohla poslanca snemu zbaviť mandátu. Štátna rada mala predkladať návrhy zákonov, zostavovať kandidátky do volieb a kontrolovať prezidenta. V skutočnosti bol jej vplyv minimálny.

JEDNA STRANA

Politická pluralita v slovenskom štáte neexistovala. Ostatné strany postupne zrušili alebo prinútili splynúť s HSLŠ, ktorá ako jediná vykonávala moc v štáte. Podobne ako za komunizmu bola vedúca úloha štátostrany zakotvená priamo v ústave. Slovenský národ sa podľa nej mohol na moci zúčastňovať iba prostredníctvom HSLŠ. Vedľa nej boli povolené iba dve malé strany nemeckej a maďarskej menšiny.

Orgány miestnej správy neboli volené, ale menované, odbory a spoločenské organizácie boli zakázané alebo nútené splynúť s organizáciami HSLŠ.

Strane bol podriadený skoro celý spoločenský život a celá spoločnosť, účasť na aktivitách mládežníckej organizácie strany vrátane brannej výchovy napríklad bola prakticky povinná.

Významnou oporou režimu a dôležitou súčasťou jeho represívneho aparátu bola polovojenská organizácia známa ako Hlinkova garda.

Represívny aparát mal za slovenského štátu veľmi široké právomoci a spolu s propagandistickým aparátom bol mimoriadne posilnený. Odporcovia a kritici režimu sa spolu s príslušníkmi rôznych menšín bežne stávali terčom šikanovania a násillia.

NÁRODNÝ KAPITALIZMUS

Tradičné rozdelenie spoločnosti na triedy alebo podľa politických názorov a záujmov mal nahradiť takzvaný stavovský alebo korporatívny systém, organizujúci občanov vertikálne podľa hospodárskych odvetví,

Bratislava v roku 1939.

FOTO - ČTK

v ktorom pracovali. Do rovnakého stavu patrili zamestnanci aj zamestnávateľia, čo malo byť zárukou spoločenského zmiernu a lepšej pracovnej morálky.

Každý občan musel byť povinne členom niektorého stavu. Na Slovensku však stavovský systém zostal na úrovni deklarovania, v praxi aj pre odpor nacistického Nemecka nikdy nefungoval. Stavovský systém patrí k typickým rysom fašistických režimov podľa talianskeho vzoru, aj keď sa podobné prvky, inšpirované katolíckou sociálnou doktrínou, objavujú aj v niektorých dnešných demokratických štátoch.

Podobne ako iné fašistické režimy a na rozdiel od komunistických diktatúr ani slovenský štát neodmietal kapitalizmus a súkromné vlastníctvo. Ideovo síce kapitalizmu všeličo vytýkal, najmä v praxi mu však vyhovoval a na rozdiel od stavovského systému aj fungoval. Režim však presadzoval silnú úlohu štátu v ekonomike a hlavne ten správny národný kapitalizmus. V skutočnosti šlo o odobratie majetku a výrobných prostriedkov nepriateľom národa

a tým, čo si ho podľa režimu nezaslúžia (najmä však nie len Židom) a jeho odovzdanie do slovenských rúk.

LÁSKA K NÁRODU, VIERA V BOHA

Ako každý režim snažiaci sa o úplné ovládnutie spoločnosti sa aj slovenský štát snažil svoju oficiálnu ideológiu nanútiť celej spoločnosti a presadiť ju do všetkých inštitúcií a štruktúr štátu.

Touto ideológiou bol oficiálne „slovenský národný socializmus“, ktorý sa odvolával na kresťanské a národné tradície a v niektorých ohľadoch sa inšpiroval nemeckým nacizmom. Akýmsi hlavným ideológom a obhajcom slovenského štátu sa stal katolícky teológ a filozof Štefan Polakovič.

Najvyššou hodnotou pre Polakoviča bola láska k národu a viera v Boha, ktoré zároveň mali ospravedlňovať všetky chyby a zločiny režimu. Novú štátnu ideológiu charakterizoval ako kresťanský či katolícky totalitarizmus. Ten podľa neho mohol ako jediný slovenskému národu zaistiť mož-

nosť seberealizácie a naplnenia. Polakovič súhlasil s arizáciou, so systémom jednej strany, s korporativizmom aj s uplatňovaním vodcovského princípu. Akékoľvek protivenie sa Tisovi označil za „nedisciplinovanosť a osobníckárske chůtky, ktoré... národu prospieť nemôžu, a preto si ich národ nepraje“, píše historik Anton Hruboň v štúdiu Slovenský národný socializmus v koncepciách Štefana Polakoviča a Stanislava Mečiara.

V súlade s inými autoritárskymi a mnohými fašistickými ideológmi Polakovič odmietal modernitu a slobodu myslenia, ktoré vraj vedú iba k uvoľneniu morálky, k oslabeniu a úpadku národov a ohrozujú tým aj uskutočnenie hlbších Božích zámerov s jednotlivými národmi. Európu podľa neho pred rozkladom, pred kapitalizmom a pred komunizmom môže zachrániť iba nemecký nacizmus. Zároveň však Polakovič s ohľadom na domáce špecifiká odmietal mechanické a plošné uplatňovanie nemeckých vzorov, na ktorých mu prekážalo najmä to, že ich základom nebolo kresťanstvo.

Významnou oporou režimu a dôležitou súčasťou jeho represívneho aparátu bola polovojenská organizácia známa ako Hlinkova garda.

Úloha apologeta režimu Polakovičovi zostala i v povojnovom období počas pôsobenia v exile, upozorňuje Hruboň. Zomrel až v roku 1999 v Argentíne, dožil sa teda pádu komunizmu a opäť nadviazal intenzívne kontakty so svojimi ideovými priaznivcami na Slovensku.

FAŠISTICKÝ, I KEĎ NIE DOKONALE

Aby sme to zhrnuli: vojnový slovenský štát si označenie fašistický a totalitný zaslúži. Určite to platí, keď o ňom hovoríme v médiách alebo pri školskom vyučovaní, pri ktorých treba nutne veci trochu zjednodušovať. Nič na tom nemení, že odborná debata na túto tému bude pokračovať a vždy tu budú aj viac či menej odlišné názory. To je nielen úplne v poriadku, ale i veľmi pozitívne, ak

Nebol to zd'aleka úplný a dokonalý model fašizmu a totalitného štátu, ale snaha a tendencia dospieť k niečomu takému tam určite bola.

ide o názory seriózne, odborne fundované, bez postranných politických úmyslov, motivované snahou lepšie poznať a pochopiť minulosť a vďaka tomu lepšie chápať i súčasnosť.

Je pravdou, že v praxi v slovenskom štáte nefungovali viaceré prvky, ktoré sa predpokladajú pri ideálnom modeli fašistického

a totalitného štátu, a mnohé prvky, ktoré tam fungovali, sa nevyskytujú iba vo fašistických režimoch. To isté však možno tvrdiť dokonca aj o Taliansku Benita Mussoliniho, ktoré je považované za prototyp fašistického štátu. Je to aj preto, lebo sa mnohé predstavy fašistov o radikálnej premene štátu a spoločnosti ukázali ako nereálne a dlhodo- bo nefunkčné.

Týkalo sa to najmä v sociálno-ekonomickej oblasti – snaha štát úplne prebudovať na korporatívny alebo stavovský model napokon vždy stroskotala. Zostala iba v podstate v deklaratívnej rovine ako na Slovensku alebo prinajmenšom skončila na polceste a ekonomika v záujme svojej efektivity fungovala aj naďalej najmä podľa kapitalistických princípov – ale pod veľmi silnou kontrolou štátu a za častého štátneho zasahovania.

FOTO - ČTK

Asi najnápadnejším špecifikom slovenského štátu je, že v ňom bol, aj v dôsledku vplyvu konzervatívnej katolíckej cirkvi, výrazne potlačený „revolučný“ prvok fašizmu, jeho snaha zachrániť upadajúci svet pomocou radikálnej premeny a očisty spoločnosti. Ani táto zložka fašistickej ideológie a politiky však na Slovensku nechýbala úplne. Americký historik James Malice Ward tento „revolučný“ prvok nachádza dokonca aj u prezidenta a „vodcu“ Jozefa Tisa, ktorý bol a zostal katolíckym kňazom.

Keby sme označenie fašistický a totalitný pre slovenský štát odmietali na základe toho, že v ňom čo-to nefungovalo dokonale, nemohli by sme podobne hovoriť ani o demokraciách – žiadna z nich taktiež nezodpovedá ideálnemu modelu. Nemohli by sme hovoriť o komunistických režimoch, žiadny

z nich totiž nedospel až do štádia komunizmu podľa vlastného učenia.

Slovenský štát navyše trval veľmi krátko, iba šesť rokov a aj preto sa mnohé plány a predstavy jeho tvorcov nepodarilo zrealizovať. Inak povedané: našťastie im to vo všetkom nevyšlo, nebol to zďaleka úplný a dokonalý model fašizmu a totalitného štátu, ale snaha a tendencia dospieť k niečomu takému tam určite bola.

FAŠISTI KOTLEBOVCI

Z rovnakých dôvodov môžeme pokojne fašistami, presnejšie neofašistami, nazvať aj takých obdivovateľov vojnového slovenského štátu, akými sú dnes napríklad kotlebovci.

Marian Kotleba síce v minulosti tvrdil, že nebude tolerovať, ak ho nazvú fašistom, a podal trestné oznámenie na neznámeho

páchateľa za ohováranie. Sám sa však hlási nielen k tradícii fašistického štátu, ale aktívne hlásal a hlása typické fašistické idey, apokalyptické vízie, očistu spoločnosti, mesianizmus a stavovský štát. V roku 2006 označil Kotleba v Slovenskom rozhlase za svoj cieľ očistené biele Slovensko. NATO označil za bandu vrahov „ovládaných Spojenými štátmi na to, aby okrem iného vyhladzovala slovanské národy“. Chcel tiež vybudovať stavovský štát, ktorý by nahradil parlamentnú demokraciu založenú na pluralite strán a názorov.

Dnes sa už Kotleba a jeho súdruhovia o svojich plánoch na verejnosti vyjadrujú opatrnejšie, nikdy sa však od názorov hlásaných v minulosti nedištancovali a nič nezasvedčuje tomu, že by svoje názory zmenili. ■

Jozef Tiso s Adolfom Hitlerom v Berlíne deň pred vyhlásením samostatného štátu.

FOTO - TASR

To, že Slovenský štát vznikol na nátlak Nemecka, nijako neospravedľňuje, že v ňom vládol totalitný režim a že sa Slovensko podieľalo na holokauste

Ako Hitler s Tisom založili Slovenský štát

Slávnym snem slovenskej krajiny, páni poslanci! Ak máte dnes rozhodnúť, či autonómne Slovensko bude súčasťou republiky česko-slovenskej alebo samostatným štátom po boku niektorého susedného štátu, pamätajte... že Česi to boli, ktorí nám Slovákom pomáhali v najhorších osudových chvíľach a že všetko, čo dnes v duchovnom i materiálnom ohľade máme, docielili sme za uplynulých 20 rokov s pomocou českou. Kladieme vám na srdce, aby ste nezneuctili slovenskú národnú česť a pamiatku našich mŕtvych druhov na čele s generálom M. R. Štefánikom..."

S týmto vyhlásením sa 14. marca 1939 na autonómny snem sídliači v bratislavskom Župnom dome obrátilo niekoľko bývalých legionárov ako Jozef Gregor Tajovský, Rudolf Viest, Augustín Malár či Janko Jesenský. Ich hlas však nikto z poslancov nevyočul. Z Berlína k nim totiž doľahol iný, oveľa silnejší hlas Adolfa Hitlera, ktorý ultimatívne žiadal, aby s dvadsať rokov trvajúcim a čoraz slabším Česko-Slovenskom definitívne skončili.

Štrnásty marec 1939 sa tak stal dňom vyhlásenia samostatného Slovenského štátu. Napriek veľkým slovám, ktoré takúto udalosť nakoniec vždy opisujú, sa tak udialo narýchlo a nedobrovoľne. To rozhodnutie snemu dosť devaluje. No ľudia s väčšou predstavivosťou si môžu klásť aj otázku, čo by sa stalo, keby za takúto nanútenú a závislosť od Nemecka poznačenú samostatnosť poslanci neodhlasovali?

**TOMÁŠ
GÁLIS**
komentátor

NÁTLAK SA STUPŇUJE

Pomôcť môže krátky sumár udalostí z posledných dní pred osudným hlasovaním, keď Nemecko stupňovalo svoj nátlak na slovenskú politickú reprezentáciu. Samostatnosť Slovenska by mu totiž umožnila jednoduchšie realizovať plán obsadiť po Sudetách aj zvyšok Čiech a Moravy.

Už koncom februára Hermann Göring tlmočil Ferdinandovi Ďurčanskému, že Slovensko môže očakávať hospodársku pomoc len v prípade, že sa odtrhne od Prahy. Dňa 7. marca navštívil rakúsky miestodržiteľ Artur Seyss-Inquart Jozefa Tisa a Karola Sidora, ktorí však okamžité vyhlásenie samostatnosti odmietli. To nič nemení na tom, že rokovania predstaviteľov autonómneho Slovenska s predstaviteľmi iných štátov (ako aj podobné akcie predstaviteľov autonómnej Podkarpatskej Rusi) jasne podkopávali základný pilier štátu, ktorým je jediná medzinárodnoprávna subjektivita.

Ako sa ukázalo v noci z 9. na 10. marca, pražská vláda ešte spoločný štát nepochovala. Predseda vlády Rudolf Beran presvedčil prezidenta Emila Háchu, aby odvolal dovtedajšiu slovenskú autonómnu vládu. Moci

sa na krátky čas chopila armáda a zosadený autonómny premiér Jozef Tiso sa po vyhlásení výnimočného stavu utiahol najskôr do jezuitskeho kláštora v Bratislave a potom na svoju faru v Bánovciach nad Bebravou.

Tisovým nástupcom sa stal 11. marca Karol Sidor, ktorý si však dal podmienku, aby boli internovaní politici prepustení a aby sa armáda stiahla, čím však vojenský zásah nariadený Prahou spred dvoch dní stratil zmysel.

Naopak, nátlak z Berlína neprestával. Nemecká delegácia, ktorá prišla za novým premiérom, žiadala, aby prostredníctvom viedenského rozhlasu okamžite vyhlásil Slovenský štát, a rovno mu predložila zoznam ministrov a najvyšších predstaviteľov tohto štátu. Sidor, ktorý sa netajil tým, že konečným cieľom slovenskej politiky má byť samostatný štát, však takéto rýchle vytvorenie opäť odmietol.

BEZ ROZPRAVY A BEZ NADŠENIA

Nemecko tak obrátilo svoju pozornosť na Tisa, ktorého Hitler pozval do Berlína. Ten preťo ráno 13. marca odišiel z Bánoviec do Bratislavy, kde po porade s vedením HSĽS odcestoval v sprievode vodcu slovenských Nemcov Franza Karmasina do Viedne. Tam sa k nemu pripojil Ďurčanský a spolu odleteli do Berlína na stretnutie s Hitlerom a jeho ministrom zahraničia Ribbentropom. Tí Tisovi oznámili, že existujú len dve možnosti: Slovensko buď vyhlási samostatnosť, alebo si ho rozdelia susedia a zmizne z mapy.

Zápis z rokovania okrem iného uvádza aj tieto perfídne vety: „V minulom roku stál

Návšteva Jozefa Tisa v Berlíne v októbri 1941.

FOTO – TASR

Vodca pred ťažkým rozhodnutím, a to, či má dopustiť obsadenie Slovenska Maďarskom, alebo nie. Vodca mal mylné predstavy, veril totiž, že Slovensko sa chce pripojiť k Maďarsku... Až počas krízy sa Vodca vzdal tohto názoru. Vtedy po prvýkrát počul a pozoroval, že Slovensko chce žiť vlastným životom.“

Hitler Tisa nútil, aby samostatný štát vyhlásil ešte z Berlína, no ten oponoval, že na takýto krok nemá právo, a spojil sa s prezidentom Háchom, ktorého požiadal, aby na nasledujúci deň zvolal slovenský snem.

Druhý deň po trištvrte na jedenást Tiso na neverejnom zasadnutí snemu predniesol prejav o svojej návšteve u Hitlera a poslanci dostali na schválenie text zákona o samostatnom Slovenskom štáte, ktorý narýchlo napísal predseda snemu Martin Sokol. Poslanci ho bez rozpravy i bez viditeľného nadšenia pár minút po poludní schválili tak, že povstali a vzápätí zaspievali pieseň Hej, Slováci, ktorá sa stala hymnou nového štátu. Žiadosť legionárov, ktorá v kuloároch kolovala pred hlasovaním, nepresvedčila nikoho.

Onedlho bola vytvorená nová vláda, na ktorej čele stál Tiso, boli zriadené rezorty zahraničia a obrany. A snem tiež prijal zákon, ktorým sám seba pretvoril na Snem Slovenského štátu.

Ako napísal jeden z poslancov Pavol Čarnogurský: „Každý z nás vedel, že vyhlásením

Poslanci ho bez rozpravy i bez viditeľného nadšenia pár minút po poludní schválili tak, že povstali a vzápätí zaspievali pieseň Hej, Slováci.

slovenskej štátnej samostatnosti sa stane len nástrojom Hitlera, nie vyjadrovaťelom vôle národa.“ A Tiso pred Národným súdom v roku 1947 konštatoval: „Nebyť tlaku Hitlera, nikdy slovenský snem neodhlasuje slovenskú samostatnosť... Nebojovali sme za samostatnosť, ale za štát dvoch národov.“

ZĽAVA NEMCI, SPRAVA MAĎARI

Rozhodnutie snemu nebola posledná významná udalosť, ktorá sa v ten deň na území rozpadajúceho sa štátu odohrala. Poobede sa do Berlína na Hitlerovo pozvanie vydal Hácha. Ten nakoniec, podobne ako vláda, súhlasil s vojenským obsadením zvyškových Čiech a Moravy nemeckou armádou. Nemci ich bez boja okupovali už nasledujúci deň a ako Protektorát Čechy a Morava ich priamo pripojili k tretej ríši.

A 14. marca večer vyhlásila samostatnosť

aj Podkarpatská Rus. Jej samostatnosť však nikto neuznal a trvala len jediný deň, pretože toto územie s Hitlerovým súhlasom obsadila maďarská armáda.

Aj tieto dramatické udalosti ukazujú, v akej atmosfére obrovského tlaku (a tiež nezájmu niekdajších československých spojencov) sa vojnová Slovenská republika zrodila.

MENŠIE ZLO AKO PRINCÍP

Bola teda 14. marca iná možnosť? Ako píše historik Ivan Kamenec: „Vyhlásenie štátu, nech už bolo akokoľvek rámcované spomínanými udalosťami a brutálnym (v moderných slovenských dejinách nie posledným) nátlakom zahraničnej veľmoci, bolo v danej situácii pravdepodobne jediným možným reálnym riešením, nevyhnutným uplatnením takzvanej politiky menšieho zla.“

Lenže historik tiež dodáva, že problémom bolo, že práve táto politika menšieho zla a kolaborácie s agresorom bola vzápätí povýšená „na základný princíp oficiálnej politiky a štátnej idey, ktorá Slovenskú republiku veľmi skoro priviedla do medzinárodnej izolácie“.

To, že tento štát vznikol na nátlak Nemecka, nijako neospravedlňuje, že v ňom vládol totalitný režim, že sa Slovensko podieľalo na holokauste a že sa pripojili k nemeckej agresii proti Poľsku a ďalším európskym štátom. ■

Mohol Tiso nevedieť, čo sa deje so Židmi,
a naozaj ich zachraňoval?

Tiso posielal Židov na smrť

Jozef Tiso nebol najradikálnejším predstaviteľom vojnového štátu. Z politických špičiek ho v radikalizme výrazne prekonávali Alexander Mach a Vojtech Tuka, ktorí pomery na Slovensku chceli čo najviac priblížiť nacistickému vzoru.

Prezident tak ďaleko nechcel zájsť a s oboma neustále zápasil o vplyv. Striedavo mala navrch jedna a druhá strana, ale napriek tomu bol práve Tiso symbolom režimu. Najskôr z funkcie predsedu vlády, neskôr prezidenta a po celý čas z pozície morálnej autority kňaza legitimizoval zločiny štátu a verejne obhajoval aj tie, ktoré by možno sám nespáchal.

Pri Tisovej obhajobe dodnes zaznievajú dve základné tézy. Prvá hovorí, že Židom v skutočnosti pomáhal a až 30-tisícim či dokonca 40-tisícim z nich dal výnimky, aby ich zachránil. Druhá, že nevedel o tom, aký osud ich po deportáciách do nacistických táborov čaká.

Obhajobu nevedomosťou spochybňujú minimálne veľmi silné indície, že musel aspoň tušit o hrozbe vyhladenia slovenských Židov. A obhajoba dobromyselnosťou sa dá vyvrátiť pomocou konkrétnych čísiel, o ktorých bude reč neskôr.

PREDSTAVME SI NA MIESTE ŽIDOV INÝCH

Čísla v skutočnosti až také dôležité nie sú. Pretože aj keby Jozef Tiso naozaj zachránil 30-tisíc nevinných ľudí, tak ich zachraňoval sám pred sebou a svojimi spolustraníkmi. Zároveň by to znamenalo, že zostávajúcich 40-tisíc obetoval. Bol to totiž on, kto stál na

**ROMAN
PATAJ**

komentátor

čele režimu, ktorý s jeho požehnaním systematicky prenasledoval desaťtisíce občanov len pre ich pôvod.

Skúsme si na ilustráciu predstaviť, že by dnes na Slovensku neobmedzene vládla strana, ktorá by si namiesto Židov za nepriateľov vybrala napríklad Maďarov, Rómov, Rusínov... Boli by v nej dva prúdy. Jeden, nazvime ho radikálny, by presadzoval ich plošné prenasledovanie, umiestňovanie do get, odoberanie mobilov deťom (ekvivalent toho, že za vojnového štátu židovské deti nemohli mať bicykel a rádio), deportovanie a podobne, pričom do kategórie Maďar, Róm, Rusín... by patril každý, kto medzi svojimi najbližšími predkami má niekoho s takouto národnosťou. Teda aj tí, čo už sami seba považovali za Slovákov a aj to mali napísané v dokladoch.

Druhý prúd, nazvime ho umiernený, by sa snažil o to isté, ale prenasledoval by len tých, čo majú v oficiálnych dokumentoch napísanú inú ako slovenskú národnosť. Považovali by sme dnes takýchto „umiernených“ za spravodlivejších a lepších ľudí? Nie. Nehrozilo by aj im trestné stíhanie za genocídu či iný podobný zločin? Hrozilo.

AKO TO BOLO S VÝNIMKAMI

Výnimky si vymyslel režim, aby časť Židov, ktorých najskôr prenasledoval, svojho prenasledovania ušetril. Dôvody však väčšinou neboli humánne.

Výnimkou je napríklad minister školstva Jozef Sivák, ktorý sa Židom snažil úprimne pomôcť a bol proti deportáciám.

Pod ochranou však boli najmä tí, ktorých štát považoval za nenahraditeľných pre svoje ďalšie fungovanie. Typicky preto, že boli odborníkmi, za ktorých neexistovala náhrada medzi Slovákmí.

Prvá protižidovská legislatíva nového štátu vznikla už v apríli 1939. Postupne sa začínalo s definovaním toho, kto je to vlastne Žid, vyhadzovaním z verejných služieb, zákazom výkonu povolání ako zubár a jej prijímanie vyvrcholilo v septembri 1941 prijatím Židovského kódexu, ktorý Židov de facto pripravil o všetky práva s výnimkou práva na život. Aj to len dočasne.

Tisova relatívna umiernenosť sa v tomto procese naozaj prejavila tým, že si vydobyl právomoc udeľovať výnimky pre ľudí, na ktorých najtvrdšie opatrenia nemali dopadnúť. Dokonca sa vraj platonicky vyhrážal svojou demisiou.

Jedným zo svedectiev na Tisovu obhajobu sú spomienky jeho tajomníka Karola Murína, ktorému mal riaditeľ prezidentskej kancelárie Anton Neumann tvrdiť, že Tiso osobne vydal 10-tisíc výnimiek. Tie sa vzťahovali aj na členov rodiny. Židovské rodiny zároveň mali v priemere štyroch členov. Z toho potom pochádza výpočet, že Tiso zachránil až 40-tisíc ľudí.

Slovenský štát poslal do koncentračných táborov vyše 70-tisíc Židov, drvivá väčšina z nich zomrela.

FOTO - TASR

Podľa inej spomienky jemu blízkeho biskupa sa vraj vyjadril, že najradšej by dal výnimky všetkým.

Ďalším zdrojom týchto tvrdení je správa nemeckého vyslanca Ludina, že výnimky dostalo 35-tisíc Židov.

Okrem prezidenta mohli výnimky vydávať aj jednotlivé ministerstvá. Mohli ich udeliť ľuďom, ktorých považovali za nenahraditeľných pre svoje fungovanie. Takých výnimiek bola väčšina.

Za výnimky sa okrem toho platilo, nešlo teda o nezištný akt milosrdenstva. Okrem toho to vytváralo priestor na korupciu.

Tiso svoje výnimky dal najmä bohatším Židom z okolia Bratislavy a severného Slovenska. Ich chudobní súkmeňovci z východného Slovenska boli úspešní výrazne zriedkavejšie.

Tiso svoje výnimky dal najmä bohatším Židom z okolia Bratislavy a severného Slovenska. Ich chudobní súkmeňovci z východného Slovenska boli úspešní výrazne zriedkavejšie.

KOLKO VÝNIMIEK NAOZAJ UDELILI

A aká teda bola štatistika Tisom vydaných výnimiek podľa historikov, ktorí sa tejto problematike venujú?

Ivan Kamenec ich odhadol na tisíc, pričom celkovo podľa neho chránili do šesťtisíc ľudí. Veľkú časť prezidentových výnimiek zároveň dostali ľudia, ktorí už mali iné výnimky vydané na ministerstvách.

Prezidentská kancelária pritom do konca roka 1943 dostala až 20-tisíc žiadostí. Úspešnosť žiadateľov teda bola približne päťpercentná.

Niektoré z udelených výnimiek navyše spätne odňali. Ten istý Anton Neumann, ktorého čísla sa používajú na Tisovu obhajobu, to vysvetľoval takto: „Len čo sa výnimkár ukáže nehodným na túto najvyššiu milosť, výnimka musí sa mu ihneď odňať. Pán prezident sám vydal dôrazné varovanie, aby sa mu podobné príklady bezodkladne oznamovali.“ (Kamenec, Tragédia politika, kňaza človeka)

Transport Židov z Bratislavy.

FOTO - TASR

James Mace Ward uvádza nižšie číslo 650. Rozdiel medzi Wardovými a Kamencovými údajmi je v tom, že kým Kamenec hovorí o všetkých prezidentských výnimkách, Ward použil údaj o výnimkách vydaných k októbru 1942.

Deportácie prebiehali od marca do októbra 1942. Postihli 58-tisíc ľudí. Drvivá väčšina zomrela.

Peter Mičko cituje zaujímavú štatistiku z 23. marca 1944. Zostavil ju Komitét hospodárskych ministrov a obsahovala oficiálne údaje o Židoch, ktorí k tomu dátumu na Slovensku žili: Bolo ich 12 812 (v židovských táboroch bolo ďalších 3855). 577 (+251 rodinných príslušníkov) malo prezidentskú výnimku, 862 bolo v zmiešaných manželstvách a 1490 bolo pokrstených pred 14. marcom 1939. Štatút nenahraditeľných malo 8319 Židov. Ministerstvo hospodárstva ho priznalo 1957 ľuďom, financií 998, školstva 194, dopravy 68 atď. Celkový počet vyše osemtisíc takto chránených Židov je súčtom udelených výnimiek a najbližších rodinných príslušníkov (manželov a detí) ich držiteľov.

MOHOL TISO VEDIEŤ, ŽE POSIELA NEVINNÝCH NA SMRŤ?

Mohol.

Nacisti sa netajili svojou nenávisťou k Židom. S ich perzekúciou začali dávno pred vojnou. V Nemecku od roku 1935 platili rasové Norimberské zákony, ktoré poskytli nacistom „právny“ základ na neskorší holokaust. V novembri 1938 to zas bola takzvaná krištáľová noc, čo bol vlastne štátom organizovaný protizidovský pogrom. To však boli len najznámejšie prejavy. Nenávisť neustále podnecovala antisemitská propaganda. Hitler sa vôbec netajil, že sa chce Židov zbaviť.

Poslať dobrovoľne takémuto človeku proti ich vôli vlastných občanov je neodpustiteľné, aj keby bol ktokoľvek naozaj presvedčený, že smerujú „len“ do pracovných táborov.

Lenže Tiso mal v roku 1942, keď sa deportácie zo Slovenska začali, k dispozícii omnoho viac a čerstvejších informácií.

V marci 1938 Hitler obsadil Rakúsko, viedenských Židov len pár kilometrov od Bratislavy nútili drhnúť ulice kefami a inak ich ponižovali a prenasledovali. V Československu v tom čase existovala slobodná tlač, ktorá o prenasledovaní nevinných informovala. Tiso o tom musel vedieť.

Prakticky od začiatku vojny proti Sovietskemu zväzu smerom do jeho vnútra postu-

povali spolu s nemeckými vojakmi aj slovenskí. Boli svedkami nemeckých zločinov a ich prostredníctvom o nich na Slovensko prúdili informácie o tom, ako sa na okupovaných územiach so Židmi zaobchádza.

Samozrejme, nikto z vedenia štátu sa nerozprával s radovými pešákmi. No Tisovi prifaŕajú výpovede vysokých dôstojníkov.

Vznikli síce až po vojne a dajú sa spochybniť tým, že ich autori sa snažili vyvinúť, ale podporujú ich aj iné svedectvá, čím sa zvyšuje ich dôveryhodnosť.

Bývalý minister obrany Ferdinand Čatloš 14. januára 1947 a veliteľ Rýchlej divízie Jozef Turanec 19. februára 1947 zhodne tvrdili, že Tisa o vraždení Židov na východnom fronte informovali najneskôr vo februári 1942, teda mesiac pred začiatkom deportácií zo Slovenska.

Vraj či je to kresťanské, čo sa robí so Židmi. Je to ľudské? Nie je to rabovka? Ja sa pýtam, je to kresťanské, keď sa národ chce zbaviť svojho večného nepriateľa?... Urobili sme tak podľa príkazu Božieho: Slovák, zhoď, zbav sa svojho nepriateľa.

Jozef Tiso

Tiso sa dokonca dva mesiace po čine osobne pohyboval na mieste jednej z hromadných vražd. Na jeseň 1941 boli slovenskí vojaci okrem iného aj v ukrajinskom meste Žytomyr. V tom istom meste v auguste Nemci povraždili 400 židovských mužov. Pri inej podobnej príležitosti začiatkom roka 1942 robili stráž (samostatnou témou sú vojnové zločiny slovenských vojakov na východnom fronte, ku ktorým dochádzalo aj bez nemeckej účasti). Tisova návšteva Žytomyru, samozrejme, nie je dôkazom, že o vraždení vedel. No je prakticky nemožné, aby o ňom v slovenskej armáde nebolo dosť informácií na to, aby sa nedostali aj k politikom.

Pred začiatkom deportácií Nemci zobrali na okružnú jazdu po vzorových táboroch zástupcov slovenskej vlády. Napriek tomu,

že im neukazovali tie najhoršie miesta, Izidor Koso z ministerstva vnútra po návrate varoval, že by tam Židom hrozila smrť.

K prezidentovi prúdili ešte pred začiatkom deportácií aj varovania z Vatikánu. Po ich začatí sa prisun informácií o vraždení ešte zrýchlil. Opatrne proti nim protestovali aj slovenskí biskupi, ale márne. Dokonca sa traduje údajný Hitlerov začudovaný výrok o tom, ako mu ten kňaz ochotne posielal Židov.

Za Tisom bola aj delegácia rabinov, aby ho obmäkli. Márne.

Samozrejme, po celom Slovensku sa šíri- li klebety o tom, čo sa deje. Tiso na ne 16. augusta 1942 reagoval v známom prejave z Holíča: „Vraj či je to kresťanské, čo sa robí so Židmi. Je to ľudské? Nie je to rabovka? Ja sa pýtam, je to kresťanské, keď sa národ chce zbaviť svojho večného nepriateľa?... Urobili sme tak podľa príkazu Božieho: Slovák, zhoď, zbav sa svojho nepriateľa.“

Práve tento výrok najlepšie ilustruje, že aj keď Tiso v súkromí mohol vystupovať zmierlivejšie a boli od neho horší, na verejnosti ich činy ospravedlňoval a podporoval.

Nerobil to len pred domácou verejnosťou, ale dokázal klamať aj v liste pápežovi Piovi XII. v novembri 1944. Vtedy už na Slovensku po druhej vlne deportácií zostal len zlomok Židov, zdrvujúca väčšina z vyše 70-tisíc vyhnaných bola mŕtva, no on napriek tomu tvrdil, že sa počas vojny mali na Slovensku dobre, a stále trval na tom, že do Nemecka chodili len za prácou, rovnako ako tisíce Slovákov.

BOL TISO ZLOČINEC?

Bol.

Podľa Charty Medzinárodného vojenského tribunálu pre stíhanie vojnových zločinov, (tzv. Norimberského tribunálu), ktorou sa riadil i súd s Tisom, sú vojnovými zločinními napríklad vraždy, kruté zaobchádzanie alebo deportácie civilistov, plienenie majetku. Medzi zločiny proti ľudskosti charta zaradila zotročovanie, prenasledovanie z politických, rasových či náboženských pohnútok atď. Všetko toto sa na Slovensku s viac či menej aktívnou Tisovou účasťou dialo.

Patrí preto do skupiny páchatelov, o ktorých charta hovorí: „Vodcovia, organizátori, podnecovatelia a spoluvinníci, ktorí sa zúčastnili pri osnovení alebo vykonávaní spoločného plánu alebo sprisahania s cieľom spáchať niektorý z uvedených zločinov, sú zodpovední za všetky činy všetkých osôb pri realizovaní takejto plánu.“

Po vojne utiekol Jozef Tiso do Nemecka, Američania ho však vrátili na Slovensko. Na letisko Tri duby prišiel v putách.

FOTO - TASR

Koncentračný tábor Osvienčim.

FOTO - TASR

Slovenský štát nepovažoval Židov za ľudí.
Chcel sa ich zbaviť a neváhal ich poslať na smrť

Najväčší podvod v dejinách

Dionýz Lénard nemal ani 30 rokov. Pochádzal z veľmi chudobných pomerov, bol však veľmi sčítaný a vzdelaný. Mal umelecké ambície, písal básne a poznal sa s viacerými umelcami medzi vojnového Československa.

Jeho plány a nádeje zhatila vojna, vznik Slovenského štátu a deportácia. Do koncentračku ho deportovali hneď v roku 1942 v jednom z prvých transportov zo Slovenska.

Lénard bol však aj pravdepodobne úplne prvým, komu sa po úspešnom úteku z koncentračného tábora podarilo vrátiť na Slovensko a podať svedectvo o skutočnom osude svojich krajanov.

Oficiálna propaganda slovenského štátu tvrdila, že Židia sa majú po deportovaní dobre, že si našli na východe nové domovy. V skutočnosti ich posielali na smrť.

ŽLTÁ HVIEZDA

Predstavitelia Hlinkovej slovenskej ľudovej strany plánovali „riešenie židovskej otázky“, vrátane obmedzovania práv a arizácie židovského majetku, ešte pred vznikom slovenského štátu. Príprava prvých protizidovských zákonov sa začala už v období, keď malo Slovensko ešte len autonómiu v rámci Československa, medzi októbrom 1938 a marcom 1939. Vrcholom protizidovských zákonov sa stal takzvaný Židovský kódex, vládne nariadenie zo septembra 1941 o právnom postavení Židov a ústavný zákon z marca 1942 o vystáňovaní Židov.

Židovský kódex bol súborom protizidovských noriem a patrilo medzi najbrutálnejšie protizidovské zákony v Európe. Z veľkej čas-

**PETER
MORVAY**
komentátor

ti preberal nacistické norimberské zákony. Rozsiahly kódex však väčšinou iba zhrnul, sprisnil a upresnil protizidovské zákony a nariadenia, ktoré sa na Slovensku prijímali a uplatňovali od roku 1939.

To, kto je Žid, už kódex určoval na rasovom základe. Židom prikazoval nosiť verejné označenie (neskoršie nariadenie ho konkretizovalo ako žltú šesťcípú hviezdu), nariadil nútenú prácu a pokračoval v krátení ich práva v každej oblasti. Židia boli už pred tým vylúčení zo škôl, nesmeli slobodne cestovať a stahovať sa, nesmeli navštevovať kultúrne a športové podujatia. Aj arizácia židovského majetku vrátane núteného odovzdávania predmetov osobnej potreby prebiehala dávno pred prijatím Židovského kódexu na základe skorších zákonov a nariadení.

Židia kódexom prišli o volebné právo, zakázané boli odvtedy sobáše i pohlavný styk medzi Židmi a Nežidmi. Židia nesmeli zamestnávať Nežidov, až na výnimky nesmeli byť ani zamestnaní Nežidmi, nesmeli šoférovať, ale napríklad ani chytať ryby. Obmedzené boli dokonca i práva Nežidov žijúcich v manželstve so Židom. Prišli tak o možnosť normálne žiť a užiť sa a svoje rodiny.

ZA KAŽDÉHO ŽIDA ZAPLATILI 500 MARIEK

Proti kódexu protestovala aj katolícka cirkev, tú domácu však trápil najmä osud židovských konvertitov. Protestná nótka Vatikánu kritizovala samotnú podstatu zákona a konštatovala, že ide o rasové zákony odporujúce základným princípom katolicizmu.

Zákon o vystáňovaní Židov mal v podstate len dodať zdanie legality deportáciám Židov, ktoré v čase jeho prijatia snemom, čiže parlamentom slovenského štátu, prebiehali už skoro dva mesiace. Deportáciou zase chcel režim riešiť problém, ktorý sám vytvoril tým, že desaťtisíce ľudí ožobračil, pripravil ich o možnosť sa užiť a teraz nevedel, čo s nimi má robiť. Aby sa týchto ľudí zbavili, bol dokonca ochotný nacistickému Nemecku za každého prevzatého Žida zaplatiť 500 rišských mariek.

Židovský kódex a zákon o vystáňovaní Židov boli v rozpore aj s platnou ústavou slovenského štátu, čo podľa priznania predsedu snemu Martina Sokola jeho poslanci dobre vedeli. Viacerí poslanci na protest proti zákonu pred hlasovaním radšej opustili sálu.

Jediným poslancom, ktorý za zákon nehlasoval verejne, čiže zostal na svojom mieste a nezdvihol zaň ruku, bol János Esterházy, zástupca maďarskej menšiny v sneme. O jeho motivácii sa medzi maďarskými a slovenskými historikmi vedú desaťročia spory. Podľa maďarských historikov Esterházy aktívne zachraňoval prenasledovaných Židov, slovenskí obyvatelia pripomínajú, že pred tým aj potom hlasoval za iné protizidovské zákony a mal sám antisemitské vyhlásenia.

Masové hroby v Kremničke.

FOTO - TASR

„Doterajší výskum jasne ukazuje, že slovenská vláda nebola v prípade deportácií v roku 1942 vystavená žiadnemu nátlaku či hrozbám vydat' slovenských Židov,“ píše historička Martina Fiamová v zborníku štúdií pod názvom Odhalovanie Šoa.

Nie je teda pravda, že by slovenský štát deportoval vlastných občanov iba na nátlak nacistického Nemecka. Neskôr sa síce situácia mohla zmeniť, v roku 1942 to však robil z vlastnej vôle. Jediný problém, ktorý v spojení s deportáciou slovenských Židov medzi Slovenskom a Nemeckom nastal, boli spory o to, koľko má Slovensko dohromady Nemecku za jeho „výpomoc“ zaplatiť. Slovenský štát sa napokon zmieril s Nemcami požadovanou sumou a vyplatil im na tie časy obrovskú čiastku 200 miliónov slovenských korún.

Nemci o týchto platbách tvrdili, že z nich budú hradené počiatočné životné náklady a preškolenie Židov na ich nový život na novom mieste. Slovenské úrady však mali dostatok možností rôznymi cestami zistiť, že je

to jednoducho lož a že Židov Nemci odvádzajú na smrť.

ÚTEKY Z OSVIENČIMU

Vrátme sa k príbehu Dionýza Lénarda. Bol pravdepodobne prvý, komu sa z koncentračných táborov podarilo utiecť, a pokúsil sa odovzdať správu o vraždení.

Len z najznámejšieho vyhladzovacieho tábora Osvienčim sa podarilo podľa našich súčasných vedomostí utiecť 667 väzňom. Menšinu z nich chytili a popravili, o osude väčšiny obvykle nemáme žiadne ďalšie informácie, pravdepodobne však tiež zahynuli pri úteku.

Mimoriadny význam medzi útekmi mali „úteky s misiou“, ako ich nazval historik Ján Hlavinka. Pri nich utekajúcim nešlo „len“ o záchranu vlastného života. Ich druhým alebo dokonca hlavným motívom bolo svet informovať o tom, čo sa v koncentračných a vyhladzovacích táboroch deje, a že cieľom nacistov je vyvraždenie celého národa. Chceli varovať zvyšných Židov, aby sa pokúšali za-

chrániť a primäť svet k tomu, aby niečo urobil a zabránil ďalším obetiam.

Najznámejším „útekom s misiou“ bol čin dvoch mladých ľudí zo Slovenska, Rudolfa Vrba a Alfréda Wetzlera v apríli 1944. Vrba mal v čase svojej deportácie do Osvienčimu len 18 rokov a v čase úteku ešte nemal ani 20.

Mesiac po nich z Osvienčimu utiekla druhá dvojica Arnošt Rosin a Czesław Mor-dowicz, ktorí potom doplnili správu prinášajú Vrba a Wetzlerom.

Tieto úteky boli výnimočné aj preto, že nešlo o individuálnu akciu, ale o kolektívny čin židovského odboja. Všetci štyria boli starostlivo vybraní s ohľadom na to, aby mali čo najväčšiu šancu svoju misiu splniť. Zámerné vybrali ľudí zo Slovenska, to totiž bola najbližšia krajina ešte neokupovaná nacistami, práve oni mali najlepšiu šancu nájsť tu pomoc a svoju správu odovzdať ďalej. Išli v dvoch oddelených dvojiciach, aby sa zvýšila šanca, že niekto dôjde do cieľa. Na príprave úteku sa podieľali desiatky väzňov, ktorí im dodávali

veci potrebné na útek a tiež informácie, čísla a dokumenty o fungovaní vyhladzovacích táborov, aby bola správa čo najpresnejšia.

PRINIESTĚ PRAVDU

Väčšina transportov slovenských Židov v roku 1942 však nesmerovala do Osvienčimu, ale do táborov v takzvanej Lublinskej oblasti, do miest ako Majdanek, Treblinka či Sobibor. Práve z koncentračného tábora v Lublinskej oblasti utiekol ešte v júni 1942 spomínaný Dionýz Lénard, ktorého o málo neskôr nasledoval aj iný slovenský Žid Leo (Ladislav) Junger.

Obaja dávno pred útekom Vrba a Wetzlera priniesli správu o tom, aký osud transportovaných Židov čaká. Nemohli však ešte informovať o vrcholnej a najdesivejšej etape holokaustu, o plynových komorách. Tie sa napríklad v tábore Majdanek, v ktorom väznili Lénarda, začali stavať až po jeho odchode.

Aj tak však priniesli svedectvo o tom, že oficiálna propaganda vojnového slovenského štátu klame. Podľa nej našli deportovaní Židia na východe nové domovy, v ktorých si spokojne nažívajú. Zo správy utečencov však bolo celkom zrejmé, že ide od samého počiatku o genocídu a že Židia nemajú šancu v koncentračných táborech prežiť. Akurát ich vyvražďovanie na začiatku neprebiehало tak efektívne, ako neskôr s pomocou plynových komôr.

Lénard bol v Majdaneku v čase, keď tábor slúžil iba ako akési dočasné „odkladisko“ Židov čakajúcich na spustenie plynových komôr. Už pred tým však umierali po stovkách denne na otrockú prácu, stravu pripínajúcu skôr pomyje, na absenciu lekárskej starostlivosti alebo ich jednoducho zavraždili dozorcovia. Lénard opisuje prípad, keď príslušník SS zastrelil človeka len preto, lebo sa potkol na rozmočenom dvore tábora a pri páde sa nechtiac dotkol jeho šiat.

Lénard chcel zabrániť ďalším obetiam. „Dôjst silou-mocou na Slovensko a informovať ešte doma ostalých a ostatné Židovstvo o najväčšom podvode svetových dejín,“ píše vo svojom svedectve, čo bolo jeho cieľom.

Písomnú správu o skúsenostiach z koncentračného tábora vyhotovil Lénard po návrate na Slovensko. Stalo sa tak niekedy medzi novembrom 1942 a májom 1943. To už mal za sebou zistenie, že jeho rodina bola tiež deportovaná, niekoľko mesiacov skrývania sa a tiež niekoľko väčšinou márných pokusoch varovať ostatných. Deportáciám

Lénard opisuje, ako príslušník SS zastrelil človeka len preto, lebo sa potkol na rozmočenom dvore tábora a pri páde sa nechtiac dotkol jeho šiat.

zo Slovenska jeho správa nemohla zabrániť, tie sa dovtedy skončili. Slovenský štát sa len v rámci nich zbavil 58-tisíc svojich spoluobčanov.

Lénardovo svedectvo však stále mohlo pomôcť Židom v iných krajinách, ak by sa včas dostalo k nim alebo k spojencom a ak by mu uverili. Podobne ako v neskorších prípadoch sa to však z dodnes neobjasnených príčin nestalo.

SKUTOČNÝ HRDINA

Napriek úspešnému úteku z Majdaneku Lénard holokaustu nakoniec tiež neunikol. Ešte dvakrát ho chytili. Z koncentračného tábora v Seredi sa mu znovu podarilo utiecť. Po porážke SNP však opäť padol do rúk nacistických jednotiek. Po ďalšom krátkom pobyte v Seredi ho deportovali do koncentračného tábora Sachsenhausen, z ktorého ho neskôr presunuli do tábora Buchenwald. Jeho ďalší osud je nejasný. Pravdepodobne sa dožil oslobodenia tábora, krátko po ňom však skonal v dôsledku prežitých útrap a chorôb.

„Zviedol obdivuhodný zápas o vlastné prežitie, ale aj o to, aby prežili ďalší Židia,“ hodnotí Lénardovo úsilie historik Ján Hlavinka v už spomínanej knihe Odhalovanie Šoa. Bol to človek, „ktorý celý život bojoval a nikdy sa nevzdával“ a Slovensko by dnes malo byť na tohto svojho občana veľmi pyšné. Žiaľ, opak je pravdou a o Lénardovi a jemu podobných hrdinách dnes skoro nikto nevie.

Je treba pripomenúť aj to, že prenasledovaní na rasovom základe v slovenskom štáte neboli len Židia. Rómom zákony zakazovali kočovať, odobrali im kone a vozy a vykázali ich do oddelených miest mimo obce. Zároveň boli za účasti Hlinkovej gardy ničené rómske osady a po celej krajine sa pre Rómov zriaďovali tábory nútených prác s veľmi zlými životnými podmienkami. Po porážke Povstania boli niektoré rómske komunity, niekoľko stoviek ľudí vrátane detí, vyvraždené protipartizánskymi jednotkami. ■

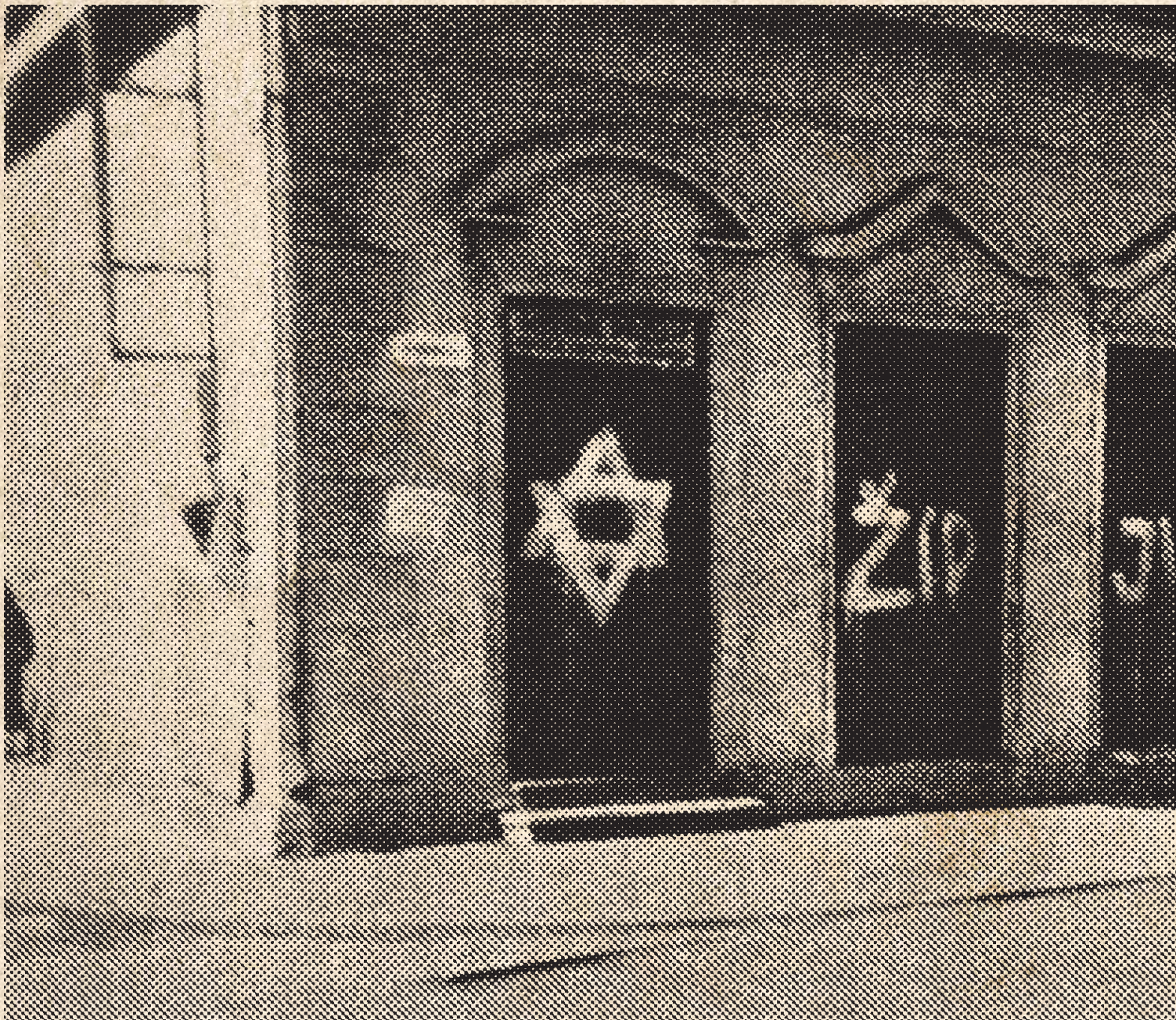

Koncentračný tábor Buchenwald.

FOTO - TASR/AP

Židovské obchody najskôr označili a potom aj ukradli.

Pracovná cesta do Nemecka rozhodla o tom,
kto sa stane strojom ožobráčenia nevinných ľudí

Strojca arizácie zmizol bohatý a nevedno kam

FOTO - ČTK

Pred druhou svetovou vojnou mal v Pezinku tamojší občan Max Kohn železiarstvo. Ako takmer všetci slovenskí Židia, aj on o svoj obchod a celý majetok počas holokaustu prišiel.

Zarizoval – teda ukradol s pomocou štátu – mu ho starý otec podpredsedu parlamentu za stranu Smer Martina Glváča. Vnuk nemôže za činy svojich predkov, túto arizáciu spomíname len ako ilustráciu, že nejde o takú ďalekú minulosť, ako by sa mohlo zdať.

Preto je veľmi dôležité, ako sa spoločnosť so slovenským holokaustom vyrovná. Či ho bude považovať za niečo, čo sa jej netýka, alebo si podiel Slovenska na hrozných zločinoch dokáže priznať a aj sa z neho poučí.

**ROMAN
PATAJ**

komentátor

NAJHORŠIA VETA L'UDA ONDREJOVA

L'udo Ondrejov. Žiaci sa o ňom učia v škole ako o spisovateľovi, kníhkupectvá ponúkajú jeho knihy, nájdeme ich v knižniciach a mnohí ich máme doma. Pri čítaní Zbojníckej mla-

dosti potom deťom ani nenapadne, že rovnaký muž dokázal napísať aj toto: „Zaistením a odtransportovaním týchto židov obchodníčím neutrpí ani po stránke hospodárskej.“

Ondrejov takýto list poslal úradom v júni 1942. V tom čase už zarizoval (ukradol) známe bratislavské kníhkupectvo rodiny Steinerovcov a jeho pôvodní majitelia mu boli na obtiaž.

Od marca 1942 prebiehali deportácie desiat tisícov slovenských Židov do vyhladzovacích táborov. Táto jediná veta v tom čase vlastne znamenala rozsudok smrti.

Steinerovcov mohlo zachrániť iba to, že by ich režim považoval za nenahraditeľných. V prípade kníhkupcov bola šanca mizivá a ak

ich arizátor rovno označil za nepotrebných, tak de facto nulová.

Majitelia obchodu naozaj v auguste zomreli v Osvienčime, kam ich odviekli krátko po tom, ako Ondrejov napísal najhoršiu vetu vo svojom živote. Pani Steinerovú roztrhali strážne psy, pán Steiner zomrel v plynovej komore.

Po roku 1989 sa potomkom rodiny, ktorí prežili holokaust, podarilo získať obchod späť. Je na Ventúrskej ulici v Bratislave. Netreba teda chodiť na školské výlety až do Osvienčimu, aby sme dokázali zločiny vojnového slovenského štátu pochopiť. A netreba chodiť ani do Bratislavy. Podobné príbehy sa stávajú po celom Slovensku.

ÚRADNÍK, KTORÝ TO VYMYSLEL

Keď sa hovorí o slovenskom holokauste, diskutuje sa najmä o tom, aká bola zodpovednosť jednotlivých predstaviteľov režimu. Lenže oni „len“ vydávali politické rozhodnutia, zločiny kryli svojou autoritou a vytváraním nenávisťnej nálady, ktorá budúce zverstvá podnecovala a ospravedlňovala.

Niekoľko ich však musel vymyslieť, naplánovať a uskutočniť. V prípade Slovenska tým niekým bol Augustín Morávek.

Nebyť druhej svetovej vojny, Morávek by dnes pravdepodobne bol dokonale neznámy, pretože pred ňou bol v podstate bezvýznamnou postavičkou.

Narodil sa v roku 1901 do úradníckej rodiny v Trnave. Do školy chodil v Krupine a Banskej Štiavnici. Historik Pavol Makyna o ňom do časopisu Pamäť národa napísal článok, z ktorého sa dozvieme aj to, ako Morávek v roku 1919 zmaturoval.

Zdá sa, že bol priemerným študentom: maďarčina – výborne, latinčina – dobre, dejepis – výborne, matematika – dobre, fyzika – dobre, náboženstvo – dobre, gréčtina – výborne, zemepis – dobre, prírodopis – dobre, kresliaca geometria – dostatočne. Ďalej to už so štúdiom nepokračovalo slávne. Morávkovi sa ani po dlhej snahe nepodarilo doštudovať právo. Rok 1939 ho zastihol vo funkcii tajomníka Grémia kovospracujúcich živností.

Čo presne to znamenalo, nie je také dôležité ako fakt, že tento spolok ho na jeseň 1939 vyslal na študijnú cestu do Nemecka a Maďarska. V tej chvíli si to asi nikto neuvedomoval, ale pre osud slovenských Židov išlo o kľúčovú udalosť. Určite by sa aj bez nej našiel niekto, kto by vymyslel ich ožobráčenie, ale po tomto „výlete“ sa tým niekým stal práve Augustín Morávek.

ŽIDOVSKÁ OTÁZKA

O tom, že by Židia na Slovensku mali prísť o majetok, ktorý podľa antisemitov získali neprávnym, sa hovorilo aj pred Morávkovou misiou.

Už v októbri 1938 napríklad vtedajší minister spravodlivosti slovenskej autonómnej vlády Ferdinand Ďurčanský hovoril: „Kapitál má slúžiť národu a keď kapitál držia tí, čo sú proti národu, siahneme k opatreniam.“ (Ján Hlavinka, Korupcia v arizácii podnikového majetku na Slovensku, Veda, Bratislava 2015). Podobne sa pred ním aj po ňom vyjadrovali rôzni predstavitelia režimu.

V roku 1939 sa stal predsedom vlády radikál Vojtech Tuka, ktorý hľadal niekoho vhodného na vypracovanie postupu na krádež židovského majetku a jeho presun do rúk Slovákov, v dobovej reči „Árijcov“

Augustín Morávek v marci 1945. FOTO – SNA

FOTO - ČTK

(z tohto slova vzniklo označenie arizácia). To bola príležitosť, ktorej sa Morávek chytil. Po návrate zo zahraničnej cesty vypracoval 143-stranovú správu, v ktorej na základe zahraničných skúseností navrhol radikálny spôsob riešenia „židovskej otázky“. Presadzoval napríklad zriadenie Arizačnej úradovne, čo mala byť celoštátna centrálna inštitúcia zodpovedná za krádež cudzieho majetku.

Grémium, ktoré ho do Nemecka vyslalo, Morávkovu správu rozposlalo štátnym inštitúciám. Takto si ju všimol Tuka, ktorý si k sebe autora ešte pred koncom roka pozval na rozhovor. Po mesiaci sa stretnutie zopakovalo a z Morávka sa stal Tukov chránenec.

O predchádzajúcom Morávkovom živote nevieme dosť na to, aby sme mohli s urči-

tosťou povedať, že jeho nové snaženie bolo výsledkom dlhodobej nenávisti k Židom. Skôr sa zdá, že len cynicky využil príležitosť, aby sa konečne stal niekým dôležitým.

SO ŽLTOU HVIEZDOU A BEZ PRÁV

Už v januári 1940 Tuka z Morávka urobil prednostu novozriadenej Hospodárskej úradovne predsedníctva vlády. Hoci to názov novej inštitúcie neprezrádza, jej hlavnou úlohou bolo ovplyvňovanie arizačných zákonov.

V tom čase arizácie riadilo takzvané umiernené krídlo režimu. Boli v kompetencii ministra hospodárstva Gejzu Medrického, ktorý bol spojencom Jozefa Tisa. Dôležité slovo pri rozdeľovaní majetku mali župy a legislatíva umožňovala aj dobrovoľnú arizáciu, keď sa pôvodný majiteľ dohodol s novým

Pre osud slovenských Židov išlo o kľúčovú udalosť. Aj bez nej by niekto vymyslel ich ožobráčenie, ale po tomto „výlete“ sa tým niekým stal práve Augustín Morávek.

„árijským“ správcom, že sa bude o jeho majetok starať. V praxi to znamenalo, že podnik mohol formálne prevziať napríklad priateľ skutočného majiteľa, ktorý si nad ním udržal kontrolu.

Pre radikálov na čele s Tukom to bolo málo. Ich cieľom bola krádež všetkého židovského majetku a jeho prevedenie na rasovo vyhovujúce osoby bez akýchkoľvek obmedzení.

Súboj medzi „umiernenými“ a „radikálmi“ si však netreba predstavovať ako stret dobra v podobe Jozefa Tisa so zlom reprezentovaným Tukom a Alexandrom Machom.

Ján Hlavinka napríklad vo svojej práci cituje Medrického vyjadrenie z februára 1940: „Odstránime nezdravý židovský vplyv z hospodárskeho života a umožníme, aby slovenský kapitál a slovenskí pracovníci ovládli náš hospodársky život.“

Samotný Tiso zas pri inej príležitosti v roku 1940 povedal: „...nedajbože, aby vojnu Nemeč prehral. Všetci židia by prišli naspäť... celá táto vojna je vojnou sociálnou proti židovskému kapitálu.“ (Ivan Kamenec, Tragédia politika, človeka a kňaza, Premedia 2013)

Cieľ oboch skupín teda bol podobný, rozdiel bol v prostriedkoch a najmä rýchlosti procesu.

Rozhodujúci zvrät nastal po rokovaníach v Salzburgu v júli 1940, keď na nátlak Adolfa Hitlera dočasne prevládol vplyv radikálov Macha a Tuku. Vtedy začalo rýchlo silnieť aj Morávkovo postavenie a s podporou nemeckých poradcov začali pribúdať nové perzekúcie. Už 16. septembra 1940 vláda zriadila Ústredný hospodársky úrad, ktorého sa stal predsedom. Úloha bola stanovená jednoznačne: „...vykonať všetko, čo je potrebné na vylúčenie Židov zo slovenského hospodárskeho a sociálneho života a pre prevedenie majetku Židov do vlastníctva kresťanov.“ (Ján Hlavinka, Korupcia v arizácii podnikového majetku na Slovensku, Veda, Bratislava 2015)

Už dovtedy prísne protizidovské zákony za Tisovej asistencie ešte výrazne pritvrdili, až

Najskôr Židom na Slovensku zobrali práva, režim ich nepovažoval za ľudí, potom ich okradli a nakoniec poslali na smrť do koncentračných táborov.

9. septembra 1941 prijali takzvaný Židovský kódex. Židia po jeho prijatí prišli o zamestnanie, nemohli byť lekármi, úradníkmi... Museli chodiť označení. Zákon išiel do takých detailov, že im dokonca zakazoval rádio či bicykel. Je to také, ako keby dnes mladým ľuďom niekto zakázal používať mobily len preto, že majú v niekoho očiach zlý pôvod.

Začiatkom nasledujúceho roka sa preto štát ocitol v situácii, keď vlastnými násilnými činmi najskôr dostal časť obyvateľov do bezvýchodiskovej situácie, v ktorej sa o seba nedokázali postarať a boli príťažou pre štátny rozpočet. Neodvratným riešením sa

potom stali deportácie. Samotný Morávek ich ako riešenie prvýkrát spomenul už na jar 1941.

Režim sa vďaka nim zbavil záťaže, ktorú sám vytvoril. Aby nemusel svoje obete živiť, dohodol sa s Nemeckom na ich deportáciu. Bolo to lacnejšie, hoci za každého z vyše 50-tisíc deportovaných v roku 1942 Tisov režim Hitlerovi zaplatil 500 mariek. Zdrvujúca väčšina hneď po príchode do táborov zomrela. Konca vojny sa dočkal len malý zlomok.

Ak by sme mali vybrať jedno meno zodpovedného človeka, ktorého činnosť k takémuto koncu smerovala, tak to bol práve Augustín Morávek. Kým iní úradníci zabezpe-

čovali samotné deportácie, on na Slovensku vytvoril podmienky, ktoré k nim viedli.

V tejto súvislosti je veľmi falošná obhajoba vojnového štátu, že ľudácky režim Židov nezabíjal. Je pravda, že za špinavú prácu zaplatil Nemcom, ale cielavedomo k takémuto koncu smeroval. A aj keby nikto z deportovaných nezomrel, Židia sa aj tak stali obeťami bezprecedentného násillia zo strany štátu, ktoré sa nedá ničím ospravedlniť.

HOLOKAUST A KORUPCIA

Morávkov úrad rozhodoval o osude tisícok židovských firiem (arizácie sa týkali 2600 firiem, tisícov hektárov pôdy a viac ako

FOTO - ČTK

10-tisíc živností). Samotný Morávek navrhoval opatrenia, ktoré Židom napríklad zakazovali bývať na konkrétnych uliciach, pohybovať sa na verejných priestranstvách a podobne.

Samozrejme, bol o ne veľký záujem. Arizácie boli predsa ideálnou príležitosťou na bezpráčne získanie cudzieho majetku. Celý proces nevyhnutne sprevádzala obrovská korupcia.

Jedným z argumentov na zriadenie Ústredného hospodárskeho úradu pritom bolo aj jej predchádzanie. Morávek tvrdil, že ak budú zodpovední úradníci sústredení na jednom mieste, ich práca bude jednoduchšie kontrolovateľná. Zamestnanci úradu napri-

klad oficiálne nesmeli arizovať. Sám jeho veďúci a jeho rodina však na tejto štátom organizovanej krádeži zbohatli. Nebol sám. Setra Jozefa Tisa Jozefína a jej manžel napríklad zarizovali prosperujúci obchod v Bratislave. V porovnaní s Morávkom a jeho rodinou to však bolo zanedbateľné.

Jednou z možností zbohatnutia boli úplatky od záujemcov o lukratívny židovský majetok, druhou jeho prevzatie. Morávek sa venoval jednému aj druhému.

V rozpore s predpismi pre seba arizoval továrne na rôzne nápoje a dal zlikvidovať iné, aby sa zbavil konkurencie. Arizovali aj jeho brat, švagor, osobný tajomník. Keď už

bola situácia neúnosná, Morávek o funkciu v polovici roku 1942 prišiel, ale nič viac sa mu nestalo. Užíval si nakradnutý majetok.

Vie sa, že v Bratislave bol ešte v marci 1945. Vtedy si však vyzdvihol nový pas a zo Slovenska ušiel. Po vojne ho súd v neprítomnosti potrestal 30 rokmi väzenia. Márne. Jediné, čo nám po ňom zostalo, je fotka z pasu. Kým ju historik Hlavinka nenašiel, pri jeho mene sa uvádzala fotografia jeho brata Karola. Sviety dokonca aj na monografii o Morávkovi, ktorú v roku 2010 vydalo Múzeum SNP. Na tej pravej je na prvý pohľad obyčajný muž, na druhý jeden z najväčších zločincov v našich dejinách. ■

Väčšina Slovákov sa Židov chcela zbaviť, alebo aspoň mlčali, keď ich odvážali do koncentrákov. Takmer 600 Slovákov, ktorí Židom počas vojny

pomáhali, však ocenili titulom Spravodliví medzi národmi.

FOTO - SLOVENSKÝ NÁRODNÝ ARCHÍV

Biskup Gojdič počas vojny pomáhal, komunisti ho odsúdili.

Väčšina obyvateľov slovenského štátu sa ticho prizerala vraždeniu.
Stovky hrdinov sa snažili pomôcť

Odvážni Slováci, čo zachraňovali Židov

Druhý januárový deň roku 1951 sa pred bratislavský súd postavili dvaja rímsko- a jeden gréckokatolícky biskup obvinení z velezrady a protištátnej činnosti. O necelé dva týždne – 15. januára – súd vyniesol rozsudok: Ján Vojtaššák „vyviazol“ s 24 rokmi, Michal Buzalka a Pavol Peter Gojdič dostali doživotie.

Prokuratúra im okrem úkladov proti novému zriadeniu kládla za vinu (a súd to uznal) aj to, že „nesú zodpovednosť za všetky ťažké obete na životoch slovenského ľudu“ a že „sú spoluzodpovední za všetky zločiny fašistov a ich prísluhovačov, spáchané

**TOMÁŠ
GÁLIS**
komentátor

na Slovensku“. Napríklad za vypálenie obce, za nemecké vyrabovanie Slovenska na konci vojny či za vyvezenie približne 70 tisíc občanov do táborov smrti.

Ak by sa aj dalo odhliadnuť od toho, že šlo o jeden z dlhého radu zmanipulovaných procesov s vykonštruovanými obvineniami, zvlášť podlé to bolo voči jednému z obvinených. Kým spišský biskup Vojtaššák sa výrazne zaplietol do arizácie Baldovských kúpeľov, za čo si napriek svojmu neskoršiemu utrpeniu zaslúži morálne odsúdenie aj dnes, prešovský biskup Gojdič robil úplný opak toho, čo mu prokuratúra kládla za vinu. Napokon, aj preto získal in memoriam pred jedenástimi rokmi ako jeden z takmer šesťsto ľudí zo Slovenska titul Spravodlivý medzi ná-

FOTO - TASR

rodmi. Ten od roku 1963 udeľuje komisia pri pamätníku Jad Va-šem nežidom, ktorí prispeli k záchrane Židov pred holokaustom. Ich mená vytesávajú do Múru cti v Záhrade Spravodlivých v Jad va-šem v Jeruzaleme.

DVA LISTY A ZÁCHRANA

Na rozdiel od mnohých iných kňazov biskup Gojdič rozpoznal nebezpečenstvo nového ľudáckeho režimu už na jeho začiatku. Dňa 25. januára 1939, necelé štyri mesiace po vyhlásení autonómie, upriamil ešte ako apoštolský administrátor svojej diecézy v pastierskom liste pozornosť na zločinnosť nacistickej ideológie, pohrdajúcej človekom pre jeho príslušnosť k inému národu alebo rase. V liste okrem iného vyzýva kňazov, aby s touto ideológiou nespoľupracovali.

Vznik Slovenského štátu 14. marca 1939 znamenal vystupňovanie nátlaku na Gojdičovo odstúpenie. (Dialo sa tak pre národnostné a politické spory.) Rusínsky biskup sa rozhodol abdikovať, čo predseda vlády Vojtech Tuka prijal s uspokojením a v liste mu dokonca nepriamo naznačil, aby radšej opustil Slovensko. No hoci Vatikán v júli 1940 Gojdiča zbavil postu administrátora, zároveň ho vymenoval priamo za sídelného biskupa Prešovskej eparchie.

Druhý dôležitý list napísal Gojdič v máji 1942 ako reakciu na rodinné transporty. Bol určený vatikánskemu diplomatovi

Giuseppemu Burziovi, ktorý ho však do Ríma poslal až o rok neskôr. Gojdič okrem iného prosil Vatikán o nátlak na prezidenta, aby odišiel z úradu, pretože vina, ktorú nesie, nakoniec padne na cirkev a na všetkých kňazov, alebo aby aspoň nevystupoval ako katolícky kňaz.

Najdôležitejšie však bolo, že sa Gojdič osobne angažoval pri záchrane minimálne 27 Židov, čo, samozrejme, pri spomínanom monsterprocesu vôbec nezaznelo. Navyše, aj svojim kňazom jednoznačne prikazoval, že „pomoc Židom, aby sa vyhli transportom, je povinnosťou vyplývajúcou z prikázania lásky k bližnému“.

Gréckokatolícka cirkev vydala krstné listy takmer 900 ľuďom, čím aspoň časti z nich pomohla prežiť.

MORÁLNE VZORY

Samozrejme, prešovský biskup nebol jediným záchrancom Židov vo vojnovom Slovenskej republike. Len tohto roku, presne na 74. výročie od oslobodenia koncentračného tábora Auschwitz pri poľskom Osvienčime, titul Spravodlivý medzi národmi udelili pätnástim ľuďom zo Slovenska.

Patril k nim aj Ondrej Čanecký, ktorý v roku 1944 zachránil Waltera Rosenberga (Rudolfa Vrbu) a Alfréda Wetzlera, ktorí utekali z Auschwitzu. Tým, že im zachránil život, im umožnil podať prvé svedectvo o tom, čo sa v táboch skutočne dialo.

Minulý rok, keď titul získalo dvanásť

ľudí zo Slovenska, zaujal napríklad dramatický príbeh manželov Fiačanovcov a ich dcéry, ktorí u seba skrývali osemčlennú židovskú rodinu Friedmanovcov, a to aj v čase, keď u seba museli ubytovať skupinu nemeckých vojakov.

V tom roku ocenili aj evanjelického farára Jána Holčíka, ktorý pokrstil viac ako stovku Židov a u seba v pivnici skrýval rodinu Partošovcov.

Samozrejme, ani stovky podobných príbehov odvahy nedokážu zmyť obrovskú vinu vojnového štátu a jeho konkrétnych predstaviteľov na deportáciách vlastných obyvateľov, ktoré sa skončili ich vyvražďovaním. A nedokáže prekryť ani mlčanie väčšiny spoločnosti, ktorým prešla najprv slovné útoky a odludšťovanie, po ktorých prišli protižidovské zákony a samotné deportácie. No práve pre tento kontrast si ich treba pripomínať.

Ako pred viac ako desaťročím upozornil etnograf Peter Salner, fenomén záchrancom komunistická propaganda obchádzala mlčaním a z rôznych dôvodov o prežitom utrpení a prejavenej odvahe nehovorili ani sami Židia a ich záchrancovia. Z tohto dôvodu niekoľko generácií slovenskej mládeže prišlo o dôležité morálne vzory.

Dnes je to už, našťastie, aj vďaka držiteľom ocenenia Spravodliví medzi národmi lepšie. Tým, že v čase vojny riskovali svoje životy, nastavili latku veľmi vysoko. To je dôležité aj v čase, keď už život pre pomoc iným nemusí riskovať nikto. ■

FOTO – TASR

Aká bola úloha katolíckej cirkvi, aké postavenie evanjelikov? Bol slovenský štát klérofašistický?

Hriechy cirkvi

Za klérofašistické sa považujú režimy, v ktorých riadení hrajú významnú úlohu katolícki duchovní, členovia kléru, a ktorého ideológia kombinuje prvky fašistickej ideológie s kresťanskou, najčastejšie, ale nielen, s katolíckou náukou.

Zo svojej podstaty ide o zvláštne a na prvý pohľad veľmi neprirodzené spojenie sekulárneho fašizmu s náboženskou tradíciou. Fašizmus však môže s rôznymi divokejšími výhonkami náboženského myslenia spájať napríklad odpor k pokroku, modernite, k osvietenstvu a odpor k liberalizmu či k rôznym ľavicovým ideológiám a politikám.

Súčasťou takéhoto spojenia je neraz aj mesianistické presvedčenie o potrebe zachrániť nejakú komunitu, národ, rasu alebo celé ľudstvo pred morálnym úpadkom a zánikom a o potrebe túto komunitu očistiť od všetkých zhubných elementov.

Antijudaizmus, antisemitizmus a demonizovanie Židov navyše patrili do výbavy a praxe kresťanských cirkví prakticky až do 20. storočia. Katolícka cirkev sa od nich dištancovala až v čase Druhého vatikánskeho koncilu v prvej polovici 60. rokov minulého storočia.

V čase komunizmu bolo adjektívum klérofašistický k Slovenskému štátu obvykle pripájané účelovo, jeden totalitný režim si týmto spôsobom chcel vybaviť účty naraz

PETER MORVAY
komentátor

s dvomi svojimi konkurentmi či protivníkmi.

IBA KATOLÍCI

Faktom je, že ľudácky režim, ktorý mal nesporne fašistické a totalitné rysy, sa ku kresťanstvu veľmi hlásil. Presnejšie povedané, slovenský štát sa nehlásil ani tak ku kresťanstvu všeobecne, ako k jedinému podľa neho správne kresťanstvu, ku katolíckemu vierovyznaniu. Ďalšie kresťanské cirkvi vrátane evanjelikov, ku ktorým sa hlásilo asi 17 percent obyvateľstva, grékokatolíkov a kalvínov štát v mnohých oblastiach diskriminoval a šikanoval.

Evanjelici boli navyše obviňovaní z čechoslovakizmu a je pravdou, že mali k novému štátu od počiatku kritickejší postoj ako katolícka väčšina. Časť evanjelikov napríklad ignorovala nedemokratické voľby do Snemu ešte len autonómneho Slovenska v decembri 1938.

Evanjelická cirkev bola degradovaná na spolok, jej funkcionári a čle-

novia boli diskriminovaní a zastrašovaní, píše historik Peter Račko v zborníku Život v Slovenskej republike.

V novembri 1939 evanjelickí kňazi v liste prezidentovi, snemu a vláde slovenského štátu protestovali proti povinnému členstvu v Hlinkovej garde a Hlinkovej mládeži. Evanjelické mládežnícke spolky boli obmedzované a zakazované, lebo podľa oficiálneho stanoviska musela byť všetka mládež organizovaná pod kontrolou vládnej strany práve v Hlinkovej mládeži.

Rýchlo sa zabudlo na Zvolenský manifest z októbra 1932, spoločné vyhlásenie lídrov dvoch najvýznamnejších národnárskych strán HSLS a Slovenskej národnej strany. Andrej Hlinka a Martin Rázus v ňom zdôraznili potrebu jednotného postup autonomistických síl na presadenie slovenskej autonómie a deklarovali, že národná jednota stojí v politike nad náboženským konfesionalizmom. SNS zanikla ešte počas autonómie na jeseň 1938.

Faktom tiež je, že katolícka cirkev mala v slovenskom štáte mimoriadne postavenie. Prezidentom a najznámejším, propagandou najviac vyzdvihovaným predstaviteľom štátu bol katolícky kňaz Jozef Tiso. Druhou najuctievanejšou postavou bol ďalší katolícky kňaz a zakladateľ vládnej strany Andrej Hlinka, ktorého meno mala strana priamo vo svojom názve.

Mnohí katolícki kňazi, funkcionári a intelektuáli režim aktívne podporovali, hrali významnú úlohu v jeho propagande aj obhajobe. Viacerí katolícki kňazi boli poslancami, mnohí zastávali vysoké funkcie vo vládnej strane.

Slovenský štát katolíckej cirkvi prinavrátil jej spoločenské postavenie a napríklad aj pozície v školstve, ktoré stratila za prvej Československej republiky, postoj cirkvi sa zohľadňoval pri vydávaní zákonov.

BISKUP VOJTAŠŠÁK

Znáмым prípadom katolíckeho hodnostára a zároveň predstaviteľa režimu je spišský biskup Ján Vojtaššák. Slovenská katolícka cirkev sa po roku 1989 snažila dosiahnuť jeho svätorečenie aj s odkazom na to, že bol prenasledovaný za komunistického režimu.

Biskup Vojtaššák bol v rokoch 1940 až 1945 podpredsedom Štátnej rady, nevoleného orgánu, ktorý v slovenskom štáte zastával úlohu akejsi hornej komory parlamentu. Do rady ho delegovala vládna strana HSLS ako reprezentanta katolíckej cirkvi.

Aj keď išlo o orgán s minimálnym reál-

Podľa vatikánskeho diplomata Vojtaššák zastával názor, že Židia sú najhoršími nepriateľmi Slovenska a cirkev by nemala klásť prekážky vláde a prezidentovi.

nym vplyvom, Vojtaššák v ňom pôsobil veľmi aktívne. Podporoval vládne „riešenie židovskej otázky“, diskrimináciu a okradnutie Židov, ohradzoval sa len proti niektorým príliš brutálnym metódam. A aj to iba v prípade, ak sa ich obeťou stali Židia, ktorí sa zriekli svojej viery a konvertovali na kresťanstvo.

V roku 1942 neprotestoval ani proti deportácii Židov. Podľa svedectva Giuseppa Burzia, vatikánskeho diplomata pôsobiacoho na Slovensku, Vojtaššák zastával názor, že Židia sú najhoršími nepriateľmi Slovenska a cirkev by sa do celej veci nemala miešať, nemala by klásť prekážky vláde a prezidentovi.

„Biskup Vojtaššák niesol plnú osobnú právnu i morálnu zodpovednosť za svoje výroky na pôde Štátnej rady bez ohľadu na to, ako hlboko siahala reálny vplyv tejto ústavnej inštitúcie v politickej praxi,“ píše historik Martin Pekár v posudku na habilitačnú prácu kňaza a cirkevného historika Ľuboslava Hromjáka. Práca sa podľa Pekárovho názoru vo svojej snahe obhájiť biskupa aj pomocou manipulácie s faktmi posúvala „mimo hranice vedy i profesionálnej etiky“.

Štátna rada bola vytvorená tak, aby v očiach verejnosti predstavovala autoritu a prispela k akceptovaniu režimu. „Prírodnú autoritu, ale aj zodpovednosť katolíckeho biskupa Vojtaššáka členstvo v Štátnej rade ešte znásobovalo,“ dodáva Pekár.

Vojtaššák podporoval i arizáciu, ulúpenie židovského majetku. Spišská diecéza z jeho iniciatívy a pod jeho aktívnym vedením arizovala kúpele Baldovce. Keď pôvodný majiteľ kúpeľov Ladislav Fried, ktorý emigroval a vďaka tomu na rozdiel od väčšiny svojej rodiny holokaust prežil, v roku 1947 zažiadol o vrátenie svojho majetku, spišská diecéza stále vedená biskupom Vojtaššákom to odmietla.

„Obrátila sa na Povereníctvo priemyslu a obchodu so žiadosťou o vydanie rozhodnutia, že vrátenie majetku Friedovi nie je možné, lebo by bolo v rozpore s verejným

záujmom,“ píše sa v štúdiu historikov Jána Hlavinku a Ivana Kamenca Spory o biskupa Vojtaššáka. Povereníctvo biskupstvu vyhovelo.

„Vojtaššák ostal oddaným a presvedčeným prívržencom ľudáckeho režimu a jeho predstaviteľov aj v dobe, keď sa slovenský štát a jeho politický systém nachádzali už v hlbokkej kríze,“ dodáva štúdia Hlavinku a Kamenca.

ZDRŽANLIVO A NEJEDNOZNAČNE

Historik Miloslav Szabó v článku Klérofašizmus alebo keď sa rúbe les..., ktorý vyšiel v Denníku N, pripomína aj prípad uznávaného teológa a katolíckeho intelektuála Ladislava Hanusa, ktorý si v prvých rokoch trvania slovenského štátu nacizmus idealizoval. Rovnako ako vojnu, ktorú nacizmus rozpútal a od ktorej Hanus očakával vznik spravodlivejšej Európy. „Podľa Führerových slov má sa uskutočniť organický poriadok, má sa budovať na prirodzenom zákone, má byť v službe Božieho poriadku. Týmto slovom, za ktorými stojí Adolf Hitler, načím nám veriť,“ prednášal Hanus na konferencii kultúrnych pracovníkov Hlinkovej gardy v novembri 1941.

To však neznamená, že by postoj kresťanských cirkví k fašizmu a zvlášť k nacizmu a k ním hlásanému rasizmu bol v zásade ústretový, dodáva Szabó. A aj vzťah slovenskej katolíckej cirkvi voči režimu slovenského štátu bol prinajmenšom zdržanlivý a nejednoznačný. Cirkev síce súhlasila s mnohými prvkami ideológie a praxe režimu, iné však väčšinou a v zhode s postojmi Vatikánu odmietala a kritizovala. Väčšina vysoko postavených cirkevných hodnostárov nesúhlasila ani s kolegami, ktorí hrali v režime aktívnu politickú úlohu.

Dobrym príkladom toho je pastiersky list slovenských katolíckych biskupov nazvaný Nech je jasno v židovskej otázke z marca 21. marca 1942, teda tesne pred odchodom prvých transportov Židov do koncentračných táborov. V máji vydali podobný pastiersky list aj evanjelickí biskupi. Obe cirkvi v nich odsúdili neludské a protiprávne zaobchádzanie so Židmi pri „riešení židovskej otázky“. Stanovisko evanjelických biskupov je kritickejšie, hovorí o práve Židov na život, majetky a ľudskú dôstojnosť. „Rasová náuka, ako ju niektorí hlásajú, protiví sa kresťanskej viere...“ konštatuje list evanjelikov.

Ako však pripomenula skupina slovenských teológov vo svojom stanovisku v máji 2017, teda pri príležitosti 75. výročia

Biskup Vojtaššák.

FOTO – WIKIPEDIA

pastierskych listov, tieto listy odsudzujú iba nehumánne zachádzanie, nie však samotnú potrebu „riešenia židovskej otázky“. Označujú Židov za problém, priznávajú im kolektívnu vinu za odmietnutie Ježiša ako mesiáša, vinia ich z prehreškov voči slovenskému ľudu a používajú typické argumenty a slovník antisemitizmu.

NIE CIRKEV, ALE HSL'S RIADILA ŠTÁT

Občas svojsky interpretovaná katolícka náuka a tradícia teda hrali v oficiálnej ideológii a praxi slovenského štátu významnú úlohu. Mnohí členovia katolíckeho kléru a katolícki intelektuáli režim podporovali, niektorí v ňom hrali dôležitú úlohu a jeden z katolíckych kňazov režim viedol a stal sa jeho hlavným symbolom. Katolícka cirkev mala v slovenskom štáte privilegované

**Nemecký
nacizmus hľadel
na kresťanstvo
a aj na katolícku
cirkev so silným
nepriateľstvom.
Oboje v podstate
považoval za
židovský výtvor.**

postavenie aj na úkor iných kresťanských cirkví.

Označovať režim ako celok za klérofašistický by však napriek tomu bolo nesprávne. Vedúcu úlohu v ňom nehrala cirkev, ale politická strana HSL'S. Tá sa síce tiež hlásila ku katolíckej tradícii, práve jej radikálnejšie

krídlo, ktoré postupom času získavalo čoraz viac navrch, však hľadalo inšpiráciu v nemeckom vzore. A to vrátane jeho proticirkevnej rétoriky.

Nemecký nacizmus hľadel na kresťanstvo a aj na katolícku cirkev s veľkým odporom a so silným nepriateľstvom. Oboje v podstate považoval za židovský výtvor, kresťanskú náuku a organizovanú cirkev vnímal ako svoju ideovú aj mocenskú konkurenciu.

Slovenský štát teda môžeme považovať za fašistický a v mnohých ohľadoch totalitný režim, označovať ho však za klérofašistický je nesprávne. A na tom nič nemenia ani mnohé aktuálne kontroverzné vyjadrenia predstaviteľov katolíckej cirkvi, ktoré dokazujú, že si klérus svoj postoj k slovenskému štátu a úlohe svojich predchodcov v jeho časoch nevyjasnil dodnes. ■

Proti fašistom bojovali Slováci rôznymi spôsobmi. Do priamych bojov sa zapojili v Slovenskom národnom povstaní.

FOTO - TASR

**S vojnovým slovenským štátom nesúhlasili všetci.
Mnohí proti nemu bojovali a neboli to iba komunisti**

Netlieskali všetci

Vojnový štát od prvých dní prenasledoval tisíce skutočných odporcov, ale aj úplne nevinných. Od prominentov až po dnes bezmenných ľudí.

Už po vzniku slovenskej autonómie boli zakázané iné politické strany ako HSLS. Preto keď 14. marca 1939 vznikla samostatná republika, mali sme tu vládu jednej strany. Prešlo iba desať dní a 24. marca táto vláda vydala nariadenie, po ktorom vznikol takzvaný zaistovací tábor v Ilave. Do roku 1944 ním prešlo vyše 3500 ľudí, ktorých štát považoval za svojich nepriateľov.

BEZ PRÍČINY A SÚDU

Špecifikom tábora bolo, že v ňom ľudia končili aj bez súdu a bez toho, aby vedeli, na ako dlho tam zostanú. Keďže neexistoval rozsudok, neexistoval ani termín vypršania trestu.

O tom, ako to v Ilave vyzeralo, vieme napríklad vďaka bývalej väzenkyni Márii Janšákovéj, ktorá o svojich skúsenostiach krátko po vojne napísala a historičke Maríne Závackej, ktorá jej zabudnuté spomienky pred pár rokmi znovu objavila.

Janšákovú zavreli do Ilavy a nevedela prečo. „Bože, prečo musím trpieť? Čo som vlastne spravila?“ opisovala svoje myšlienky. Nikto jej nedával odpoveď. Až raz jej vyšetrovateľ povedal: „Rád by som vám to povedal, milostpani, ale sám neviem, prečo. Veď ničो priznajte, budete mať nižší trest.“

Pani Janšáková pritom bola katolíčka a manželka muža, čo bol ešte za Uhorska osem mesiacov vo väzení za články o Čer-

**ROMAN
PATAJ**

komentátor

novej. Neurobila nič, to len jej manžel bol v očiach vládnucej strany nepohodlný.

Samozrejme, ľudáci prenasledovali protivníkov aj tradičnejšími metódami pomocou súdov. Historik Marek Syrný urobil štatistiku, podľa ktorej 56 percent z takto prenasledovaných dostalo tresty od dvoch do šiestich mesiacov za mrežami. Nad päť rokov iba málokto. Syrný to pripisuje aj miernosti súdov, ktorá môže mať pôvod v tom, že sudcovia študovali a začínali kariéry v demokraciiom Československu a s novým režimom sa nestotožnili.

Boli takí, čo na svoju benevolentnosť doplatili. Keď po potlačení SNP neodsúdili organizátorov na smrť, Nemci sa postarali, aby išli do koncentračného tábora sudcovia.

Prejavy nespokojnosti so situáciou na Slovensku boli rôzne a prišli hneď po vzniku samostatného štátu. V roku 1939 sa v Ružomberku vzbúrila tamojšia posádka, v nasledujúcom roku zas násilne potlačili štrajk baníkov v Handlovej. Proti takémuto režimu celkom prirodzene vznikol odpor. Časť ľudí sa proti nemu postavila od samého začiatku, časť potrebovala čas a pridala sa neskôr.

POLITICI PROTI REŽIMU

Medzi väzňami v Ilave sa hneď na začiatku ocitol aj Jozef Lettrich. Pred vojnou bol členom Agrárnej strany, počas nej sa zviditeľnil najmä ako signatár Vianočnej dohody z roku 1943, ktorá spojila občiansky a komunistický odboj a viedla ku vzniku ilegálnej Slovenskej národnej rady. Celkom prirodzene bol aj spoluorganizátorom Slovenského národného povstania. Do zaistovacieho tábora sa dostal v prvej skupine, v ktorej boli aj poslanci, novinári, predseda medzivojnovej SNS (s ktorou má súčasná strana spoločný len názov, hoci sa k nej hlási). Krátko po ňom nasledovala napríklad členka národného divadla.

Je to ukážková vzorka nepriateľov nedemokratických režimov – opoziční politici, kritickí novinári a nepohodlná umelkyňa. Keby sa v budúcnosti na Slovensku niečo podobné zopakovalo, medzi prvými by boli prenasledované práve tieto skupiny. Neboli by však jediné.

Najmä do polovice vojny boli najaktívnejšou odbojovou skupinou komunisti. Neboli jediní, ale zato aktívni. Komunistická strana bola oficiálne zakázaná, preto pracovala v ilegality. Režim niekoľko ilegálnych skupín odhalil a uväznil. Tak sa stalo, že sa nakoniec najvýraznejším predstaviteľom komunistov počas vojny stal Gustáv Husák.

Aj on strávil chvíľu v Ilave, ale režim ho využil aj ako súčasť propagandistickej výpravy na obsadenú Ukrajinu. Časť vlastnej strany mu nedôverovala a on bol chvíľu pasívny. Nakoniec sa však spolu s Lettrichom a ďalšími stal symbolom SNP.

Ako to už s diktáturami chodí, keď komunisti vo februári 1948 získali moc, Lettricha prinútili odstúpiť z funkcie predsedu SNR a on vzápätí emigroval, aby sa vyhol prenasledovaniu. Muži, ktorí mu v tom pomáhali, dostali dlhoročné tresty. Lettrichov spojenc z odboja Husák bol v tom čase dôležitou postavou KSS, aby nakoniec aj on v 50. rokoch skončil vo väzení. A v ňom sa stretol s Alexandrom Machom. O ich vzťahu dodnes koluje nepotvrdená legenda, ktorú obaja vyvracali, že mali počas vojny priateľský vzťah.

Všeobecne známym koncom tohto príbehu je Gustáv Husák na Pražskom hrade ako československý prezident a nakoniec človek, čo v roku 1989 odovzdal vládu do rúk demokratickej opozície na čele s Václavom Havlom.

VOJACI PROTI REŽIMU

Slovenské národné povstanie pripravovali civilisti zoskupení okolo Slovenskej národnej rady, ale vojenskú časť riadili profesionálni vojaci. Medzi nimi mal hlavné slovo Ján Golián (ešte rok pred Povstaním si meno písal s dlhým á – Golián).

V medzivojnovej československej armáde mali medzi dôstojníkmi jednoznačnú prevahu Česi. Golián do nej vstúpil v roku 1925, cvičil sa za delostrelca. Až do roku 1938 slúžil v Česku, kde si aj našiel manželku. V máji tohto roku ho prevelili na Slovensko do Banskej Bystrice. Tam ho zastihol 14. marec.

Historik František Cséfalvay píše, že Golián zvažoval útek zo Slovenska. Motívom, prečo to nakoniec neurobil vraj mohla byť aj manželka, ktorú nechcel opustiť. S novým štátom nesympatizoval, na jeho začiatku pomáhal vyhánaným Čechom, ale zostal slúžiť v armáde a zúčastnil sa aj jej vojenských ťažení.

Napríklad v septembri 1939 bol súčasťou jednotiek, ktoré tiahli proti Poľsku. Za boj zo 4. septembra napríklad dostal nasledovné hodnotenie: „Keď nastala bojová akcia, ostal dobrovoľne na bojišti a riadil osobne akciu na ľavom krídle.“ 20. marca 1940 dostal za ťaženie proti Poľsku nemecký Železný kríž druhého stupňa.

V rokoch 1941, 1942 aj 1943 pôsobil aj na východnom fronte. Plnil štábne, nie bojové úlohy. Postupne bol povyšovaný, stal sa náčelníkom štábu pozemného vojska. Tiso mu dokonca 14. marca k 5. výročiu vzniku republiky dal ďalšie vyznamenanie. V tom čase však už Golián spolu s ďalšími dôstojník-

Oslavy prvého výročia SNP v Banskej Bystrici 29. augusta 1945. Na archívnej snímke podpredseda SNR, poverenik Laco Novomeský, druhý zľava Gustáv Husák. FOTO – TASR

mi aktívne pripravoval Povstanie. Ako píše Cséfalvay, „bol slovenským dôstojníkom, o ktorom len niekoľko málo konšpiratívne organizovaných zväzencov vedelo, že nie je spokojný s pomermi v Slovenskej republike a chystá sa na veľké činy“.

Tie veľké činy ho nakoniec stáli život. Povstanie neprebehlo tak, ako ho vojaci naplánovali, pretože sa partizáni odmietli podriaďiť rozkazom armády a Nemcov vyprovokovali aj páchaním zločinov na nevinných k reakcii skôr, ako bolo všetko pripravené.

Goliana tesne pred porážkou vystriedal Rudolf Viest, ktorého na Slovensko poslala exilová vláda z Londýna.

Obaja sa pokúsili uniknúť do hôr, ale chytili ich a v zajatí zomreli.

EKONÓMOVIA PROTI REŽIMU

Na uskutočnenie SNP nestačilo dosiahnuť politickú dohodu a najst dôstojníkov, ktorí sa postarajú o vojenskú časť. Takáto veľká akcia potrebuje peniaze, suroviny, jedlo...

Hlavne ak sa predpokladalo, že povstalcami ovládané územie bude treba istý čas spravovať. O to, aby bolo za čo, sa postaral najmä guvernér Slovenskej národnej banky Imrich Karvaš. Práve on a Peter Zaťko sa spomínajú ako najvýznamnejší slovenskí ekonómovia v rokoch 1939 až 1945.

S podobou nového štátu nesúhlasili, ale s podporou Jozefa Tisa sa zaslúžili o jeho ekonomickú stabilizáciu.

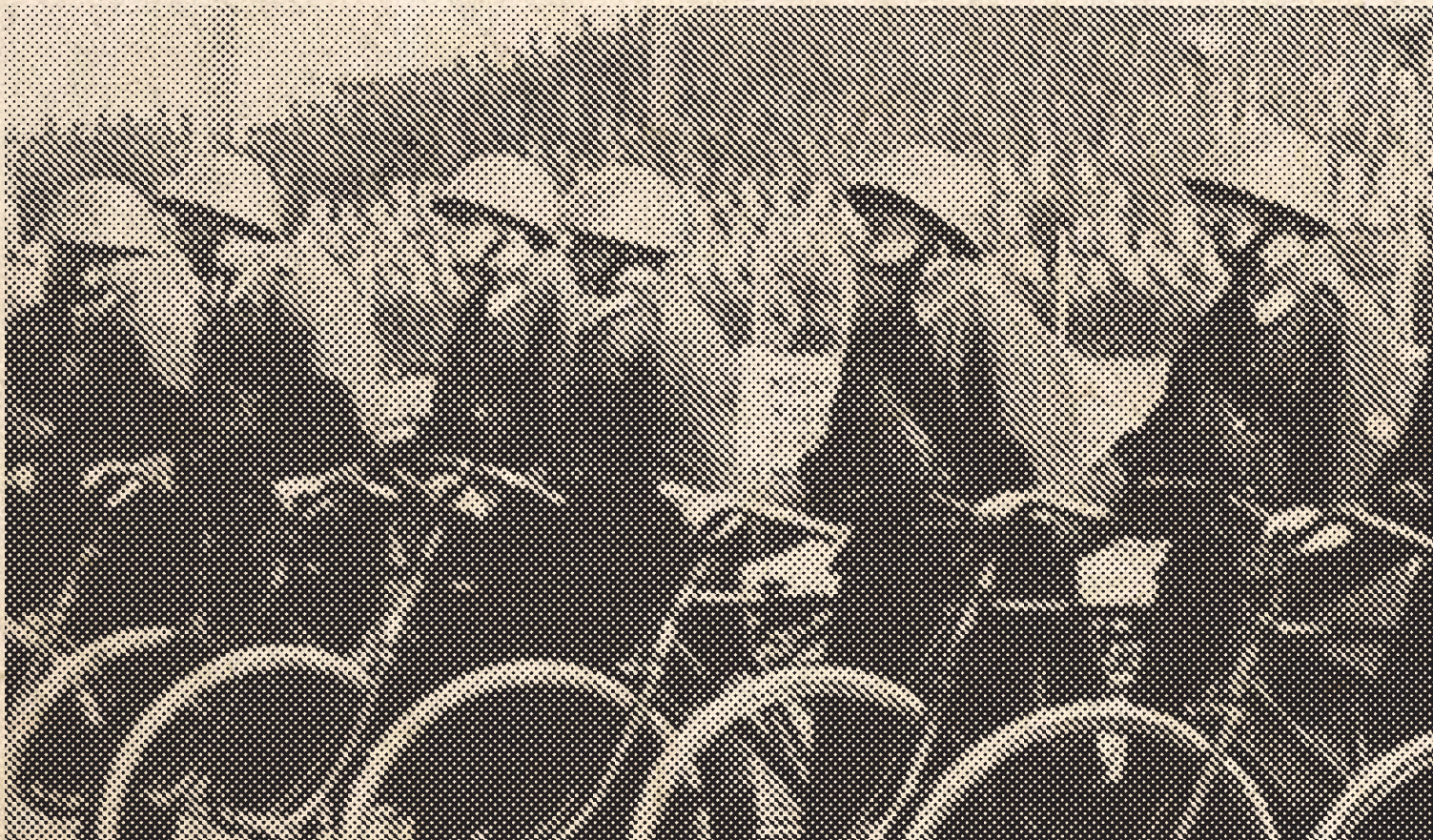
Hoci bol Zaťko do roku 1944 aj poslancom snemu, zároveň bol aj členom ilegálnej SNR. Jeho úlohou bolo postarať sa o materiálne zabezpečenie Povstania. Prostredníctvom neho sa so SNR spojil aj Karvaš. Jeho zásluhou napríklad bolo, že júnové bombardovanie Bratislavy využil na presťahovanie niekoľkých miliárd korún z hlavného mesta do pobočky národnej banky v Banskej Bystrici.

Obom sa podarilo vojnu prežiť, ale podobne ako mnohí iní účastníci odboja skončili aj oni po februári 1948 v komunistických väzeniach. ■

FOTO - TASR

Počas vojny sa na Slovensku nekonal hospodársky zázrak. Chvíľu sa darilo iba preto, že sme zabili a okradli Židov, vyhнали Čechov a spojili sa s nacistami

Obchody s Hitlerom sa oplatili najmä Hitlerovi

Na pochopenie pomerov, v akých fungovalo hospodárstvo vojnového štátu, treba začať s opisom jeho dominantného obchodného partnera. Nacistické Nemecko odoberalo 85 percent slovenského exportu a 75 percent dovozu na Slovensko bolo z rovnakej adresy. Ak je nejaká krajina takto jednostranne závislá od inej, predstavuje to pre ňu veľké riziko.

Nemecko patrilo medzi štáty, ktorým

**ROMAN
PATAJ**
komentátor

medzivojnová hospodárska kríza ublížila najviac. Adolf Hitler využil nespokojnosť miliónov nezamestnaných, aby sa dostal k moci. Keď ju už mal, pomerne rýchlo z ekonomiky zmietanej obrovskou nezamestnanosťou spravil hospodárstvo, ktorému chýbali zamestnanci. Dodnes sa nájdu ľudia, ktorí mu to pripisujú k dobru. Ľudia predsa mali prácu a ich životná úroveň sa zvýšila.

FOTO - TASR

Nacisti to však nedosiahli vďaka umnej hospodárskej politike, ale totálnou militarizáciou spoločnosti.

Hitler sa cielavedomo pripravoval na vojnu. Aby ju mohol viesť, potreboval milióny vojakov, ktorým by inak musel dať inú prácu. Takto nemusel. Pre milióny vojakov potreboval zbrane. V zbrojovkách vďaka tomu dostali prácu ďalšie masy ľudí. Ďalší sa zamestnali pri nákladnom budovaní infraštruktúry (napríklad známe diaľnice).

Všetko toto stálo štát veľmi veľa peňazí, ktoré Nemecko nedokázalo slušne zarobiť. Keďže ekonomika nie je perpetuum mobile, Hitler chýbajúce peniaze musel zohnať inde. Jedným z dôležitých motívov jeho počiatočných agresíí preto boli zlaté rezervy podmanených štátov. Začalo sa to Rakúskom a Československom, ktorému nacisti ukradli desiatky ton zlata následne použité na financovanie vojny, a pokračovalo ďalšími.

Takže keď 14. marca 1939 vzniklo samostatné Slovensko, jeho rozhodujúcim obchodným partnerom bola agresívna veľmoc na pokraji vojny a vo veľkých hospodárskych problémoch, ktoré skrývala navlečením mužskej populácie do uniforiem. Pri povahe nacistického režimu bolo zrejmé, že takéto partnerstvo nemôže dlhodobo fungovať k obojstrannej spokojnosti.

Sľubný začiatok

Československo bolo jednou z krajín, ktorých hospodárstvo sa do vypuknutia vojny nepozviechalo nad úroveň pred Veľkej krízy v 30. rokoch. Slovensko navyše bolo výrazne chudobnejšou a zaostalejšou časťou spoločného štátu.

Napriek tomu, že sa počas prvej republiky začalo modernizovať, ku skutočne rozvinutým štátom mala jeho ekonomika veľmi ďaleko. Viac ako polovica ľudí napríklad stále pracovala v poľnohospodárstve a lesníctve (v roku 1940 to bolo až 57 percent). V krajine okrem toho bola stále pomerne vysoká nezamestnanosť.

Hlavným vývozným artiklom boli počas celej existencie drevo, suroviny a vojenská technika spolu s muníciou určená pre nemeckú armádu.

Začiatky nového štátu skomplikovalo, že po Viedenskej arbitráži prišiel o južné územia s najúrodnejšou pôdou. Napriek tomu bol štart nádejný a do roku 1943 priemyselná výroba rástla.

Historik Peter Mičko vo svojej knihe o hospodárstve slovenského štátu (všetky nasledujúce štatistické údaje, ak nie je uvedené inak, sú z nej) ako dôvody uvádzal napríklad to, že tesne pred vznikom a po vzniku samostatného štátu začali

pracovať viaceré fabriky, ktoré sa budovali od 30. rokov.

Vďaka tomu, že Nemci od nás na vedenie vojny potrebovali aj menej kvalitné suroviny, ktorých ťažba by bola za mierových pomerov nerentabilná, darilo sa aj inak strastovým baniam. Zmenšila sa konkurencia českých firiem, a tak na trhu uspeli aj menej kvalitní domáci výrobcovia.

Do roku 1943 vďaka vojnovej konjunktúre vzniklo 250 nových podnikov, ďalšie výrobu rozširovali. Pri príležitosti piateho výročia vzniku republiky urobila vláda odpočet, podľa ktorého sa do marca 1944 podarilo vybudovať 102,5 kilometra železníc, 113 kilometrov bolo zdvojkolajnených, do telefónnej siete sa zapojilo 271 obcí, pribudlo 280 kilometrov ciest, upravili sa korytá Dunaja, Váhu a Moravy, elektrina bola zavedená do ďalších 460 obcí, spolu ju tak malo 1170 obcí.

Veľké čísla však nie vždy dávajú predstavu o tom, čo to znamenalo pre bežných ľudí. Do novembra 1940 podľa oficiálnych štatistík reálne mzdy vzrástli o päť percent, v roku 1941 to už bolo o osem percent. Dramaticky však rástla inflácia a s postupujúcou vojnou to bolo ešte horšie.

Občania Slovenska sa v porovnaní s krajinami priamo postihnutými bojmi určite mali lepšie. Druhé Švajčiarsko tu však tiež

nebolo. Historik Lubomír Lipták vo svojej knihe 2217 dní citoval nemeckého vyslanca na Slovensku, ktorý v januári 1940 domov poslal takéto hlásenie: „Je zrejme, že každý Slováč si vyvodzuje pre seba hospodársku bilanciu jednoročnej samostatnosti Slovenska a musí prísť k negatívnemu výsledku.“

Jame Mace Ward v novej monografii o Tisovi zas cituje z hlásenia, ktoré mu ekonómia poslali v polovici roka 1941: „Životný štandard slovenského robotníctva je nízky a od vypuknutia vojny sme ho nemohli účinne zvýšiť nielen u robotníctva, ale ani u ostatných vrstiev obyvateľstva.“

Jedným z dôvodov bolo napríklad to, že pre nedostatok peňazí v štátnej kase nebolo dost. prostriedkov na Tisov plán bytovej výstavby. Do roku 1943 sa tak postavilo len 1500 nových bytov.

Okrem toho sa už od roku 1941 začali prejavovať prvé problémy so zásobovaním.

Na druhej strane sa ako novinku podarilo zaviesť rodinné prídavky, príspevky na rodinné dovolenky, robotníci bezplatne dostávali kojeneckú výbavu.

NEVÝHODNÉ OBCHODY

Hitlerovi sa nezamestnanosť podarilo vyriešiť tak účinne, že počas vojny muselo v Nemecku pracovať 13,5 milióna cudzích robotníkov, lebo nemeckí muži museli bojovať.

Cudzinci boli rozdelení do štyroch kategórií. V najhoršom postavení boli sovietski vojnoví zajatci, ktorí nemali prakticky žiadne práva. Najlepšie sa mali občania spojeneckých krajín, medzi ktoré patrilo aj Slovensko.

Spočiatku bol o možnosť pracovať v Nemecku veľký záujem. Doma chýbala práca a ak bola, tak horšie zaplatená. Za celú vojnu v Nemecku pracovalo 150-tisíc až 200-tisíc občanov Slovenska (veľkú časť z nich tvorili karpatskí Nemci).

No od roku 1943 začal záujem zo strany pracujúcich aj Tisovho režimu upadať. Robotníkom sa nepáčilo, že hoci boli zo spojeneckej krajiny, často sa k nim správali arogantne. Práca v Nemecku sa okrem toho prestávala vyplácať. Vďaka vojnovéj konjunktúre aj na Slovensku pribúdali pracovné miesta a zvyšovali sa mzdy. Tie za prácu v Nemecku boli pevne stanovené hneď na začiatku medzi oboma vládami a postupne prestali zohľadňovať reálny stav. V prípade ľudí zo Slovenska boli o polovicu nižšie, než aké pre svojich občanov dohodla chorvátska vláda. No a veľkým strašidlom boli spojenecké nálety na nemecké mestá, ktoré na Slo-

Vďaka tomu, že Slovensko bolo hlboko v zázemí, prosperovalo na úkor krajín, ktoré Nemci aj s pomocou našich zbraní a surovín tyranizovali.

vensku nehrozili. Len v roku 1943 podľa historikov Michala Schvarca, Ľudovíta Hallona, Petra Mička a ich knihy Pracovali v Tretej ríši z práce v Nemecku skúsilo utiecť 6-tisíc ľudí zo Slovenska a 5-tisíc si predĺžilo dovolenku.

Nespokojný bol aj štát. Nemci Tisov re-

žim nútili posielat robotníkov na práce v Ríši, hoci už chýbali doma. Nacisti navyše Slovensku vnútili taký nevýhodný spôsob vyplácania ich mzdy, že slovenský rozpočet ročne stál približne 500 miliónov korún. Znamená to, že slovenskí občania v Nemecku často proti svojej vôli pomáhali s vedením vojny za nižšie platy a aj tie im do značnej miery musela platiť vlastná krajina.

Podobne nevýhodná bola aj spolupráca s Nemcami u nás doma. Nemecko postupne získalo až 62-percentný podiel na vlastníctve slovenských firiem. V baníctve dokonca až 99,6-percentný a v ťažbe ropy stopercentný.

Slovensku spôsoboval veľké problémy aj fixne stanovený kurz medzi nemeckou markou a korunou. Hneď na začiatku bol stanovený na 11,628 korún za jednu marku. Po čase by bol reálny pomer sedem až osem ko-

FOTO - TASR

rún za marku, ale k úprave nedošlo. Nemci tak nakupovali výhodne na Slovensku a Slovensko drahú v Nemecku. A navyše Hitler za dodaný tovar často ani neplatil. Do konca vojny Slovensku dlžili Nemci vyše sedem miliárd korún. Je to takmer trikrát viac, než boli príjmy štátneho rozpočtu v najúspešnejšom roku 1943 (2,5 miliardy).

Napriek tomu, že slovenský priemysel nominálne rástol, v praxi to v prípade zbrojoviek vyzeralo nasledovne. Hneď v marci 1939 ich prevzali pod úplnú kontrolu Nemci, aby mali úplnú istotu, že ich dokážu naplno využiť. Okamžite pre seba zhabali všetok materiál, čo v nich v marci bol. Aby z nich Slovensko malo aspoň niečo, Nemci v júni uzatvorili dohodu, ktorá Slovenskej národnej banke určila percentá z devíz získaných za vývoz zbraní. Za muníciu vyrobe-

nú v Dubnici to boli štyri percentá, za každé delo 16 percent. Za pušky z Považskej Bystrice 35 percent.

OKRADNEME SUSEDA

Fungovanie hospodárstva za vojny výrazne ovplyvnila aj štátom organizovaná krádež židovského majetku – arizácia. Často sa pri nej stávalo, že k prosperujúcim firmám sa na základe politických konexií a korupcie dostali noví neschopní majitelia. O majetok tak neprišli len Židia, ale aj štát, ktorý za jeho krádež nezískal toľko, koľko mohol.

Pritom išlo o obrovské hodnoty. Židom napríklad vzali vyše 100-tisíc hektárov pôdy. To je o trochu menej ako tri Bratislavy, o málo viac ako štyri Košice alebo jeden celý Tatranský národný park a tretina ďalšieho.

Peter Mičko uvádza, že k 31. decembru

1941, keď už boli arizácie prakticky dokončené, bolo zlikvidovaných 9935 židovských podnikov, 4036 obchodov s potravinami, 1029 obchodov s oblečením atď.

O svoje živobytie prichádzali aj drobní živnostníci, spolu zaniklo 2061 remeselníckych živností. Najviac – 738 – bolo krajčírstiev.

Celkovo štát Židom ukradol majetok v hodnote 4,4 miliardy korún (podľa súpisu z roku 1940). Ani prenasledovanie Židov však nebolo zadarmo. Historici Ľudovít Hallon, Miroslav Sabol a Anna Falisová cenu za protizidovské represie vyčíslili na 950 miliónov korún: „Bezohľadné a diletantské nakladanie s arizovaným majetkom v konečnom dôsledku prinieslo hospodárstvu ďalekosiahle škody“.

Samozrejme, arizátorom a dovtedajšej nežidovskej konkurencii to vyhovovalo. Nemusela sa tak snažiť a zvýšili sa jej zárobky.

KONIEC ZÁZRAKU, KTORÝ SA NEKONAL

Ako sa teda počas vojny žilo na Slovensku? Historici sa zhodujú, že najlepšie spomedzi stredoeurópskych krajín, ktoré boli spojenými Nemecka, neporovnateľne lepšie ako v Poľsku a na okupovaných územiach východnej Európy.

Občania na Slovensku zažívali relatívny pokoj a stabilitu. Hoci ceny rýchlo stúpali, stúpali aj platy a zmizla nezamestnanosť. K tomu však prispelo aj vyhnanie Čechov. Podľa historika Ľubomíra Liptáka do júna 1939 muselo zo Slovenska odísť 17763 verejných zamestnancov českej národnosti. Do októbra 1943 celkovo 19367.

Vďaka tomu, že územie Slovenska bolo hlboko v zázemí, prosperovalo na úkor krajín, ktoré Nemci aj s pomocou zbraní a surovín vyrábajúcich u nás dobýjali, okupovali a tyranizovali.

Od začiatku roka 1944 sa však začalo prejavovať riziko, ktoré predstavovala závislosť od agresora. Nemecko na všetkých frontoch prehrávalo, spolu s tým začala klesať slovenská priemyselná produkcia, zhoršovalo sa zásobovanie a keď v polovici roka zasiahlo aj Slovensko spojenecké bombardovanie, bolo aj po pokoji a stabilite. Definitívne ich pochovali Slovenské národné povstanie a najmä prechod frontu po jeho potlačení.

Je pomýlené vyhlasovať, že Hitler bol dobrý, lebo Nemcom zabezpečil prácu. Vieme, že cena za to bola neprijateľná. Na Slovensku sa z času na čas presne takáto obhajoba vojnového štátu ozýva. Hoci cena za tunajšiu „prosperitu“ bola rovnako neprijateľná. ■

Jozef Tiso a jeho kult osobnosti.

Ako každý totalitný režim, aj slovenský štát kontroloval informácie a tlačil do ľudí propagandu

Akí sme skvelí!

FOTO – TASR

Na ďalekej, širšej Ukrajine ležia naši hrdinní slovenskí bojovníci, ktorí za krajšiu budúcnosť svojho národa obetovali aj svoje životy. Dojemný cintorín navštívil v minulých dňoch prezident Republiky, Dr. Jozef Tiso, aby sa modlitbou poďakoval za ich najväčšiu obeť pre vlasť a národ.“

Krátky text v slovenčine, nemčine a v taliančine v 11. čísle časopisu Nové Slovensko z roku 1941 dopĺňajú už len štyri fotografie zo spomienky na padlých vojakov.

Aj predchádzajúca dvojstrana je venovaná smutnej udalosti. Objavuje sa na nej minister vnútra vojnovnej Slovenskej republiky Alexander Mach ako hlavná postava „spomienkovej slávnosti na uctenie pamiatky mŕtvych, ktorí stratili svoj život v Dunaji pri vykonávaní služby“.

Ale inak bolo, napriek všetkému, čo sa v tom čase v skutočnosti dialo, podľa tohto prerožimného časopisu určeného aj pre čitateľov v spojeneckých krajinách všetko v poriadku.

SAMÉ DOBRÉ SPRÁVY

Na obálke i vo vnútri stará i moderná Žilina, „ktorá berie na seba zodpovedný podiel na dobudovaní Slovenskej republiky“. Na veľkorýsých fotografiách vojaci strážiaci prezidentský palác, vojaci bežiaci s fackou k hrobu Andreja Hlinku či spomienka bratislavskej mládeže k 20. výročiu Hviezdoslavovej smrti. Ešte ďalej krásy Slovenska, naše hrady, príbehy úspešných slovenských podnikateľov či letecké zábery z rekordne rýchlo postupujúcej výstavby cestnej trate Trnava – Vysoké Tatry.

TOMÁŠ GALIS

komentátor

A pomedzi to pripomienky, že v tom nie sme sami. Najprv zábery z podpisu slovensko-bulharskej kultúrnej dohody, neskôr pripomienka slovensko-rumunskej vzájomnosti a článok Verne po boku Nemecka so snímkami z návštevy slovenskej delegácie vo Vodcovom hlavnom stane. A tiež pozdravy „našich veľkých priateľov“, napríklad ríšskeho ministra propagandy Goebellsa, ktorý odkázal, že „až sa raz na konci nemeckého víťazstva bude písať história tejto veľkej vojny, zaujme Slovensko v tejto histórii svoje zvláštne, čestné miesto“.

A popri tom nespočetná inzercia na pe-dikúru, odevy, autoškoly, píly, lahôdkarstvá či fotoaparáty. A k tomu jedna zvláštna reklama obchodu so sklom a s porcelánom, ktorého majiteľ sa v inzeráte neváhal prihlásiť k tomu, že v rámci arizácie sa firma dostala do „spolahlivých rúk dobrého odborníka a statočného mladého Slováka, zaslúžilého automobilistického pracovníka, ktorého jediným úsilím je priviesť obchod k ďalšiemu rozkvetu a prosperite“.

Všetko je v poriadku alebo to ide ešte k lepšiemu. Veď ako inak? Nič iné by sa totiž do novín aj tak nedostalo.

FOTO - TASR

Znamenal I. Petrovicchio

Prírodné podmienky... Znamenal I. Petrovicchio... (Text describing the subject and context of the article)

eri v inváziu

Prírodné podmienky... eri v inváziu... (Text discussing the invasion and its impact)

Pred rozhodnutím.

Prírodné podmienky... Pred rozhodnutím... (Text discussing the political situation and decisions)

Neväčšia vzpráva od n. v. a.

Pred dohodou medzi Berlínom a Moskvou.

Minister Ribbentrop do Moskvy. — Porážka obľúbenej politiky.

Prírodné podmienky... Pred dohodou medzi Berlínom a Moskvou... (Text discussing the Berlin-Moscow agreement)

Minister von Ribbentrop

Prírodné podmienky... (Text continuing the article or providing additional context)

níkovo. Cestu sa rozhodol zorganizovať minister vnútra Alexander Mach, aby sa skupina, ktorej členom bol aj Gustáv Husák, na vlastné oči presvedčila, akých hrôz sú sovietski komunisti schopní. No nakoniec nikto z nich verejne nevystúpil, jednak boli k tomu, čo videli, skeptickí a ani to od nich nikto nežiadal.

Táto exkurzia za hrôzami komunizmu je však zaujímavá aj preto, že ostro kontrastuje s takmer nulovými informáciami o nacistických vyhladzovacích táborech, židovských getách, o pogromoch či o transportoch slovenských Židov z nášho územia.

Nie, že by noviny venovali Židom málo pozornosti. Naopak, po vyhlásení autonómie a ešte viac po vyhlásení samostatnosti sa viac či menej skrývaný antisemitizmus veľkej časti obyvateľstva prejavil naplno. Média však neplnili úlohu pravdivého informovania o udalostiach a vecnej kritiky vládnucich politikov, ako v slobodných krajinách, lež len hlásateľov ich názorov.

Tak sa obyvatelia zo Slováka ešte za autonómie dozvedeli o Tisovom výroku, že „židovstvo bude z nášho národného života definitívne vylúčené“. Bol to tento denník, kam generálny tajomník HSLS Jozef Kirschbaum napísal, že „v tomto ohľade sa nedopúšťame žiadneho konfliktu so svedomím a ani s kresťanstvom“. Bolo to v nástenných Ľudových novinách, kde sa po prijatí židovského kódexu pod nadpisom Už odbilo Židom písalo, že „najprísnejšie rasové zákony na Židov sú slovenské. V istom ohľade prísnejšie ako nemecké“.

No o tom, čo sa dialo so Židmi neskôr, už nikto neinformoval. Ako píše Koklesová, „medzi veľkým množstvom archivovaných fotografií slovenského štátu sa nachádzajú len dve, ktoré dokumentujú nástup a následný transport Židov. Akoby si slovenský štát neželal zanechať po sebe vizuálne svedectvá dôsledkov svojej politiky“.

Namiesto toho sa v novembri 1942 v Slovákuvi, Gardistovi a v Slovenskej politike objavili inscenované fotografie šťastného života Židov v ich „novom domove“, i keď v skutočnosti boli mnohí po viac ako pol roku od začiatku deportácií do koncentračných táborov už po smrti.

O vojne a o svojom najväčšom zločine, ktorým boli deportácie desiatich tisícov Židov do koncentračných táborov, tak dobové médiá informovali buď skreslene, alebo ľživo, či dokonca vôbec. Veď kto by sa chcel pozerat na to, ako nastupujú do dobytých vagónov ľudia, ktorých okradnutím sa obchody dostávali „do spoľahlivých rúk dobrého odborníka a statočného mladého Slováka“?

Tido Gašpar po vypuknutí Povstania neváhal orwellovským spôsobom pripísať vinu aj Židom, z ktorých väčšina už bola v táborech či dokonca po smrti.

gie. (To, že slovenskí vojaci pri tom pomáhajú šíriť ideológiu, ktorá je podobne barbarská, sa samozrejme nepísalo.)

Popierať nešlo ani to, že na východnom fronte umierajú ľudia. Veď do stiahnutia sa slovenskej armády z frontu ich padlo 1300, z ktorých niektorých si prišiel uctiť aj prezident Tiso. A vyše 3000 ich bolo ranených, asi 2500 zajatých a 2000 nezvestných.

Šlo o niečo iné. Ako v súvislosti s vtedajšími oficiálnymi vojnovými fotografiami píše kunsthistorička Bohunka Koklesová, snímky neboli ikonami, ktoré mali moc kriticky za-

ostriť verejnú mienku proti vojne, ale vznikali preto, aby Slovákov utvrdzovali o zmysle a význame vojenských operácií. Boli to aj fotky z reálnych bojových situácií, ale väčšina kľúčových fotografií z východného frontu, ktoré urobili fotografi Slovenskej tlačovej kancelárie, bola inscenovaná. V lepšom prípade šlo o rekonštrukciu reálnej situácie, v horšom o inscenáciu idylického sveta a ideologickej previazanosti vojska s režimom vtedajšej republiky. Strach z prenikania pravdivých informácií súvisel s tým, že slovenské obyvateľstvo vojnu ako takú nikdy neprialo.

Naopak, pokiaľ šlo trebárs o zajatých nepriateľov, fotografie odrážali skutočnosť, dokonca až humanistický pohľad, ale v dobovej tlači ich aj tak interpretovali v súlade s požiadavkami propagandy – tej slovenskej i nemeckej.

HLAVNE NEUKÁŽAŤ, ČO SA S NIMI DEJE

V súvislosti s východným frontom treba spomenúť ešte jednu vec: cestu slovenských komunistických intelektuálov z jesene 1943 do Katyne, kde na jar 1940 sovietska tajná polícia NKVD povraždila tisíce poľských dôstoj-

SLOVENSKÝ
NÁŠ

NÁŠ

PRI

Z propagandistického filmu *Od Tatier po Azovské more.*

MOLVAJÜCSPO
TUP
NÁŠA

Umeniu, vede a školstvu sa za slovenského štátu darilo.
Nemôže to však byť ospravedlnením zločinov

Veľa kníh aj filmov, ale iba tie správne

K jednému z hlavných argumentov, ktoré na obranu vojnovnej Slovenskej republiky vyťahujú revizionistickí historici, patrí vtedajší rozvoj vedy, školstva a kultúry. A keď sa človek pozrie napríklad na produkciu kníh, fungovanie vysokých škôl a vznik akadémie, musí uznať, že majú v mnohom pravdu.

Akurát si pri všetkom tom uznaní treba klásť aj otázky. Napríklad, kam sa podeli českí učitelia? Ako to, že v čase mohutného kultúrneho rozvoja úplne zmizla židovská kultúra? Alebo prečo sa časť kultúrnych pracovníkov tak nadšene hlásila k nemeckým umeleckým vzorom?

POĎĽA ČÍSEL TO ŠLO K LEPŠIEMU

Kultúra patrí k oblastiam, ktoré sa nedajú posudzovať len na základe čísel. Napokon, aj dnes sa stačí pozrieť napríklad na to, čo patrí k najsledovanejším programom slovenských televízií, a človeku je jasné, že z toho nemôže vyvodzovať stav slovenskej kultúry. No čísla sa nedajú ani celkom vynechať, pretože aspoň čiastočne dokumentujú rozsah kultúrnych aktivít.

Často sa spomína napríklad takmer štyritisíc knižných titulov, ktoré vyšli v osemnástich vydavateľstvách medzi rokmi 1939 a 1944. Z dnešného pohľadu je to, samozrejme, málo, ale v porovnaní so slobodnejším medzivojnovým obdobím 1918 – 1938, keď vyšlo do desaťtisíc titulov, je to jasný kvantitatívny nárast.

Podobne sa zvýšil aj počet kín. Po 14. marci 1939 ich na území nového štátu (bez okupovaného územia) bolo 153, no

**TOMÁŠ
GÁLIS**
komentátor

o päť rokov neskôr ich bolo už 252. Filmová spoločnosť Nástup vyrobila do svojho zániku viac ako tristo vydaní spravodajského týždenníka a tiež začala systematicky vyrábať iné dokumenty.

V troch mestách – v Bratislave, v Žiline a v Prešove vychádzalo (záleží na tom, v ktorom období) päť až osem denníkov. A popritom asi štyri desiatky týždenníkov, tri desiatky dvojtýždenníkov a viac ako stovka mesačníkov. Okrem už existujúceho Slovenského národného divadla vznikli aj dve nové profesionálne scény – Ludové divadlo v Prešove a Komorné divadlo v Turčianskom Svätom Martine.

V tomto meste sa tiež rýchlym tempom rozvíjala činnosť Maticy slovenskej, ktorá naberala nových členov, vydávala stále viac kníh (dokonca aj ruskú klasiku), vyvíjala vedeckú činnosť napríklad v histórii, národopise, jazykovede či v prírodovede. V roku 1940 vydala nové pravidlá slovenského pravopisu, ktoré rušili bohemizmy pridané do pravidiel začiatkom tridsiatych rokov. O rok neskôr bola pri Matici založená Slovenská národná knižnica a v roku 1943 aj vlastná tlačiareň Neografia.

VIAC VEDY I VIAC ŠTUDENTOV

Podobné to bolo aj v oblasti vedy. Zhodou okolností taktiež v Martine vznikol ešte v čase autonómie Štátny archeologický a konzervátorský ústav.

V roku 1942 vznikla predchodkyňa dnešnej SAV – Slovenská akadémia vied a umení, ktorú tvorilo päť ústavov – jazykovedný, literárnovedný, historický, hudoobvedný a zemepisný. Tá v roku 1943 vydala prvé dva zväzky Slovenskej vlastivedy.

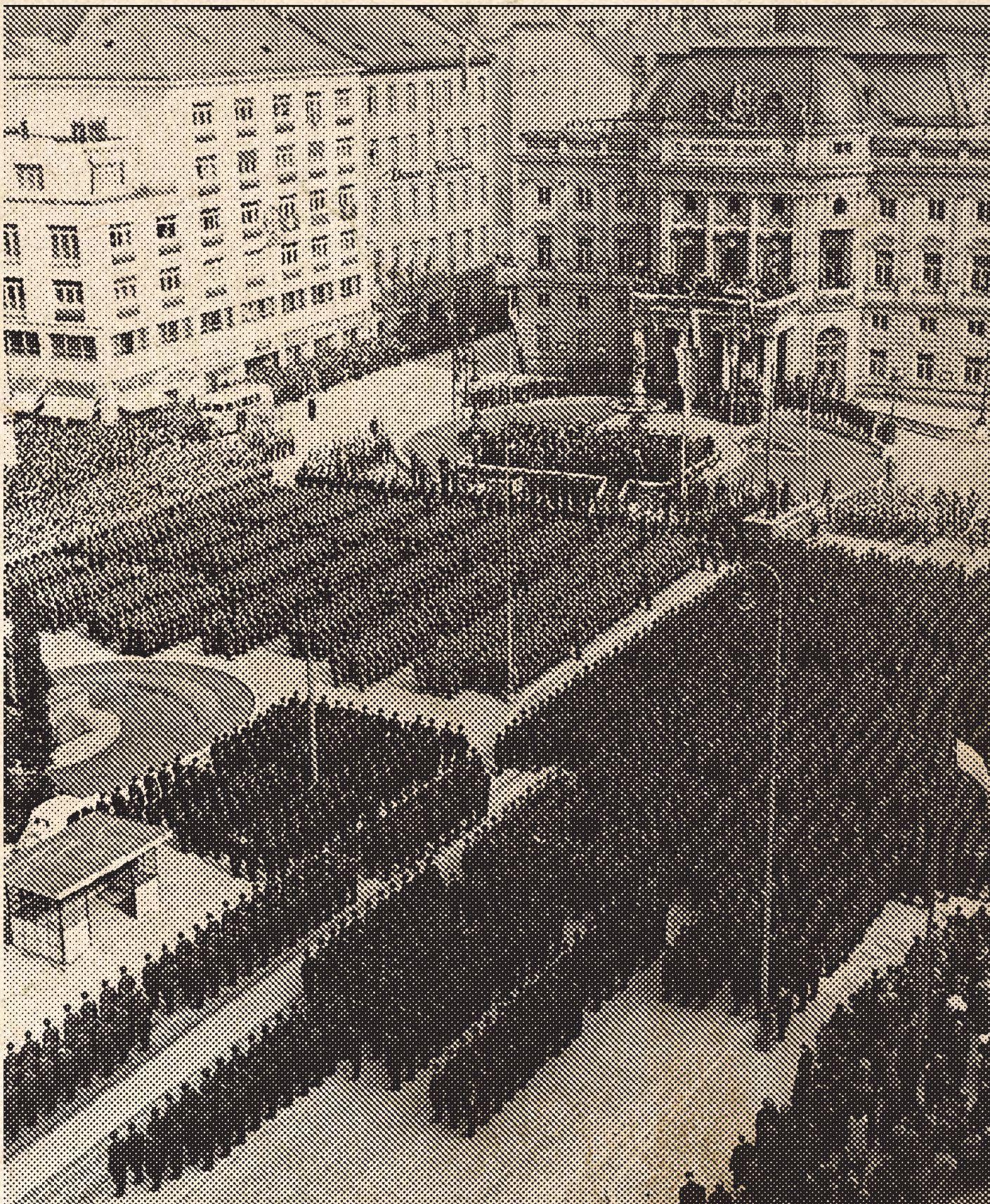
V tom istom roku zahájili činnosť hviezdárne na Skalnatom plese.

A zabudnúť by sme nemali ani školstvo. Napríklad historik Milan Zemko napísal, že „ešte v roku 1943, teda uprostred vojny, bol rozpočet rezortu školstva a národnej osvety o niekoľko miliónov korún vyšší než rozpočet rezortu národnej obrany. Samozrejme, režim dbal o to, aby školská výchova zodpovedala programu prvej slovenskej štátostrany a bola vedená v kresťansko-národnom, autoritatívnom duchu. No akokoľvek, až za slovenského štátu sa dobudovala univerzita a naplno rozvinula činnosť prvá slovenská technika, vznikla vysoká škola obchodná...“

Čísla vysokoškolských študentov sa rozchádzajú, ale zhodujú sa v tom, že ich počet sa počas existencie vojnového štátu minimálne zdvojnásobil.

VŠADE SAMÝ SPISOVATEĽ

Ako vidno zo spomínaných čísel, nedá sa poprieť, že tieto oblasti zaznamenali aj v čase, keď naokolo zúrila vojna, mnohé

Hlinkova garda pred Slovenským národným divadlom.

FOTO - SLOVENSKÝ NÁRODNÝ ARCHÍV

úspechy. Ale nešlo len o čísla. Svoje vrcholné diela v čase slovenského štátu vydávali František Švantner, Jozef Cíger Hronský, Margita Figuli či Dobroslav Chrobák. V režime, ktorý komunistický politik a novinár Vladimír Clementis nazval „deravou totalitou“, mali aspoň spisovatelia relatívnu voľnosť. Čo-to publikovať smeli aj ľavicoví autori ako Ladislav Novomeský či Ján Kostra.

Zaujímavé je, že mnohí z nich sa dostali aj do vysokých funkcií. Novomeský bol poverený vedením ekonomického týždenníka *Budovateľ*. Kostra podobne ako spisovatelia Ludo Zúbek, Ján Smrek či Emo Bohúň pracovali na úrade propagandy, ktorý viedol ďalší spisovateľ Tido J. Gašpar. Maticu viedol Jozef Cíger-Hronský, šéfredaktorom radikálneho denníka *Gardista* bol Milo Urban. Básnik Valentín Beniak sa stal vedúcim sekretariátu ministerstva vnútra a ďalší básnik Andrej Žarnov pracoval v Štátnej rade Slovenska.

ÚTEK, ZÁKAZ, SMRŤ

No skončiť pri tomto výpočte by bolo chybou. Nedá sa poprieť, že úlohou Úradu propagandy bolo aj usmerňovať kultúru. Vládnuca moc napríklad časom prestala akceptovať nadrealistov, ktorých inšpiračné zdroje považovala za „nenašské“.

Len niečo vyše mesiaca po salzburských rokovaniach, kde sa nacisti postavili za radikálne krídlo HSLŠ, sa v Tatranskej Lomnici z iniciatívy ministra vnútra Macha konalo zhromaždenie slovenských kultúrnych pracovníkov, ktorí sa v takzvanom Lomnickom manifeste prihlásili k zásadám slovenského národného socializmu. (Sám Mach dokonca označil všetkých významných slovenských kultúrnych činiteľov od Bernoláka cez Štúra, Štefánika a Rázusa po Hlinku za národných socialistov.)

A k tejto téme treba spomenúť aj spisovateľov, ktorí sa po roku 1939 odmlčali. Jedným z nich bol Gejza Vámoš, ktorý v tom roku odišiel cez Francúzsko do Číny a vyhol sa tak osudu, ktorý postihol desiatitisíce iných židovských občanov. Druhým z nich bol Janko Jesenský, ktorý sa spolu s inými bývalými legionármi pokúšal presvedčiť Slovenský snem, aby nevyhlasoval samostatnosť, a ktorý sa potom utiahol do súkromia.

Písal politické básne a pamflety, ktoré sa ilegálne dostali do Londýna, odkiaľ ich vysielala BBC.

Rasovo prenasledovaný Peter Karvaš pí-

sal pred internáciou a SNP pod pseudonymom. Iných nádejných mladých autorov v Povstaní zabil.

Naopak, mnohí starí bardi zviazaní s režimom vo svojom Ohlase slovenských spisovateľov k národu uverejnenom v denníku *Slovák* 3. októbra 1944 Povsta-

nie odsúdili. (Tu však netreba zabúdať, že v Bratislave, kde manifest vznikol, už boli Nemci.)

POHYBLIVÁ IDEOLÓGIA

Podobne ako počet vydaných titulov, ani suché počty kín by v nás nemali učičkať

FOTO – SLOVENSKÝ NÁRODNÝ ARCHÍV

pri predstave, že tu cez vojnu vládla kultúrna idyla. Ako píše kunsthistorička Petra Hanáková, „silnejúca kinofikácia má však, pochopiteľne, podobne ako neskôr po vojne, okrem ekonomických predovšetkým ideologické dôvody. S filmom sa totiž počíta – a bude stále viac – ako s výnimočne

„ O tom, ktoré politické témy sa majú nakrúcať, rozhodoval taktiež už spomínaný Úrad propagandy a jednotlivé diely pred distribúciou schvaľovala cenzúra.

efektívnym nástrojom ideologickej propagandy“.

Aj preto už na jeseň 1938 Jozef Tiso ešte ako minister vnútra vydal s okamžitou platnosťou nariadenie o zákaze premietania takzvaných závadných filmov, teda filmov ruskej, francúzskej, americkej a českej produkcie.

Silu kinematografie si noví vládcovia veľmi dobre uvedomovali. Preto dovolili premietat už len filmy, ktoré schválila cenzúrna komisia. Dôraz sa kládol na prevažne nemecké, ale aj talianske filmy ľahšieho žánru, ktoré dávali zabudnúť na to, čo sa v skutočnosti deje. A nešlo len o dovážané hrané filmy, ale aj o spomínaný filmový týždenník *Nástup*. O tom, ktoré politické témy sa majú nakrúcať, rozhodoval taktiež už spomínaný Úrad propagandy a jednotlivé diely pred distribúciou schvaľovala cenzúra.

Propaganda prenikala aj do dokumentov. Podľa filmových vedcov Václava Maceka a Jeleny Paštékovej sa „propagandistická a profasisticky oslavná spravodajská tvorba *Nástupu*“ plne uplatnila v prvom celovečernom dokumente od Tatier k Azovskému moru z roku 1942, ktorý režisér Ivan Kovačević nakrúcal na východnom fronte. Vo filme inšpirovanom nemeckými dokumentmi s vojnovou tematikou, sa striedajú okamihy bojov so sekvenciami oddychu, a vôbec v ňom nevidíme smrť a zabíjanie, hoci ani nepriateľov.

A ešte jedna vec: asi neprekvapí, že režim, ktorý arizoval židovský majetok a vyhánal Čechov, neobišiel ani túto oblasť a za jednu z základných úloh v oblasti kinematografie považoval to, aby „slovenská buržoázia prevzala hlavne z českých a židovských rúk všetky kiná a požičovne“.

VEDA V SLUŽBE IDEOLÓGIE

Ani situácia okolo vysokých škôl sa nedá hodnotiť len pozitívne. Na školy sa, samozrejme, dostali noví učitelia, čo slovenskú akademickú obec posilnilo, ale nebolo to

len tým, že pribúdalo škôl a študentov, ale aj tým, že ešte za existencie Česko-Slovenska od nás vyhánali českých učiteľov. Židovskí učitelia a študenti museli zo Slovenskej univerzity (predtým Štátna univerzita v Bratislave, dnes Univerzita Komenského) odísť kompletne tiež už v roku 1938. Aj Slovenská univerzita musela vzdorovať vytrvalým pokusom o uplatňovanie národnosocialistickej ideológie svojho rektora, ktorým sa stal začiatkom roku 1940 samotný predseda vlády a predstaviteľ radikálneho krídla HSLŠ Vojtech Tuka.

Aj keď si človek prelistuje Slovenskú vlastivedu, skôr či neskôr objaví pasáž, z ktorej trčí, v akej dobe toto dielo vznikalo.

V časti o všeobecnom zemepise v prvom zväzku si človek prečíta čistú propagandu, že „Židia tvorili osobitnú, od árijského obyvateľstva veľmi odlišnú skupinu obyvateľstva, ktorá na seba strhla takmer všetok obchod, množstvo priemyslu a výnosných slobodných povolání, ako advokátstvo a lekárstvo. Hoci hospodársky boli úzko spojení s kolektívnym a individuálnym životom Slovákov, ich haličské tradície, náboženská ortodoxia a ich politická funkcia medzi Slovákami v dobe uhorského štátu urobili z nich osobitnú, od slovenského národného tela celkom oddelenú skupinu, ktorá ani po roku 1918 neusilovala sa k nemu priblížiť“.

A v treťom zväzku z roku 1944 v časti o antropológii si zas môžeme prečítať mnohé teórie považované vo svojej dobe za vrchol vedeckého poznania o odlišnosti ľudských plemien, o rozdieloch v ich morfológii, fyziológii i v psychológii.

(Toto však na Slovensku nebola žiadna novinka. Viac ako štyritisíc príslušníkov Hlinkovej gardy sa pod zámienkou zdravotných prehliadok na zisťovanie predpokladov pre vstup do SS podrobilo rasovému výskumu už koncom roka 1940.)

UMENIE A VEDA NEZAKRYJÚ ZLOČIN

Spomenuté výhrady neznamenaajú, že inštitúcie ako univerzity, akadémie vied či vtedajšia Matica boli na smiech. Naopak, intelektuálne pomáhali dotvárať národ.

No zároveň treba povedať aj to, že rozvoj slovenského školstva, vydávanie kníh, množstvo nových kín či vznik SAVU nijako neospravedlňujú zločiny, za ktoré môžu predstavitelia vojnovy Slovenskej republiky. Naopak, časť talentovaných umelcov a vedcov vtedajšiemu režimu dodávala legitimitu. ■

Otto Smik (s okuliarmi) s letcami RAF a so stíhačkou spitfire.

Mladí Slováci museli po začiatku vojny narukovať. Nie všetci chceli bojovať v uniforme fašistickej domoviny

Bojovali by ste za Hitlera alebo proti nemu?

FOTO - WWW.GONZOAVIATION.COM A PETER TKÁČ, TAKTICKÉ KRÍDLÓ SLIAC

Predstavte si na chvíľu, že zajtra vypukne veľká vojna. Vy nemáte ani 20 rokov a Slovensko sa postavilo na stranu neľudského diktátora. Keďže ste vo veku, v akom mladí ľudia ešte nedávno museli povinne slúžiť v armáde, takmer určite budete musieť narukovať a bojovať, lebo dnešná profesionálna armáda je na takúto rozsiahlu vojnu príliš malá.

ČO V TAKEJ SITUÁCII UROBÍTE?

Ak ste jednoznačnými odporcami režimu, pravdepodobne sa pokúsíte emigrovať alebo vstúpite do domáceho odboja. Nebudete predsa zomierať za niečo, s čím z duše nesúhlasíte.

Ak politiku despotu podporujete, ochotne

**ROMAN
PATAJ**
komentátor

vstúpite do armády a začnete zaŕho z presvedčenia bojovať.

Nie každý je však takto jednoznačne vyhranený. Mnohí sú zmätení a vystrašení, iní nedokážu hneď na začiatku rozoznať, že ich krajina sa postavila na stranu zla, mnohí chcú mať iba pokoj a nejakú prežiť. Všetko

z toho v roku 1939 a následne počas celej vojny vstupovalo do rozhodovania mladých mužov na Slovensku. Vďaka ich veľmi rôznorodým motiváciám bola nadchádzajúca vojna aj v slovenskom stvárnení naozaj svetová.

Občania Slovenska na východnom fronte bojovali až na Kaukaze, v Bielorusku a na Ukrajine potláčali partizánske hnutie, ale neskôr niektorí tú istú Ukrajinu oslobodzovali, doma sa zúčastnili Povstania, ďalší na strane západných spojencov slúžili na Blízkom východe, v púšti severnej Afriky, vo Francúzku, nad Britániou a po Atlantickom oceáne naháňali nemecké ponorky. Niektorí zažili letecký výcvik v Kanade a Karibiku. Keby sme počítali aj potomkov Slovákov ži-

júcich v USA, tak jeden z nich vztýčil americkú zástavu nad Ivodžimou. Nielen nad britským impériom, ale ani nad Slovákmi tak v tejto vojne slnko nezapadalo.

O čosi známejšie je pôsobenie slovenských pešiakov na východnom fronte, z ktorých časť prebehla a vrátila sa domov ako súčasť československej armády. Dilemy, motívy a rozhodnutia mladých mužov však opíšeme na našich letcoch. Majú totiž za sebou veľmi silné osobné príbehy, ktoré dobre poslúžia ako ukážka rôznych životných stratégií jednotlivcov.

PROTI HITLEROVI ZA ČESKOSLOVENSKO

V piatok večer 23. apríla 1943 vypadol nad východným Anglickom v blízkosti letiska Swanton Morley z mrakov dvojmotorový nočný stíhač. Podľa svedkov sa od neho ešte vo vzduchu odtrhol jeden z motorov. Dvojčlenná posádka nevyskočila. Podobné nehody sa počas vojny stávali takmer denne. Lenže v tomto prípade bol pilotom Slovák Jozef Menšík. Narodil sa v Skačanoch pri Topolčanoch.

Do letectva vstúpil ešte v Československu v roku 1935. Až do vzniku samostatného Slovenska a okupácie Česka 15. marca 1939 lietal na zastaraných československých dvojplôšníkoch Letov Š.328. Po tomto dátume sa vrátil domov, ale už v decembri cez slovensko-maďarskú hranicu utiekol. Ako vojak prvorepublikovej armády k nej zostal lojálny a odmietol slúžiť novému režimu.

Menšík sa komplikovane cez Turecko a Libanon dva týždne pred prepadnutím Francúzska dostal k tamojšej československej jednotke. Do bojov však nestihol pre rýchlu porážku francúzskej armády zasiahnuť.

Československí vojaci tak museli zas utekať. Tentoraz do Británie. Tam Menšíka zaradili k 312. stíhacej peruti britského kráľovského letectva, ktorú v tom čase viedol ďalší Slovák Ján Ambruš.

Z Menšíka sa rovnako ako z veľkej väčšiny stíhačov nikdy nestalo eso. Tak sa označujú piloti, čo zostrelia aspoň päť nepriateľských lietadiel. Ako prvému československému letcovi sa mu však po zostrení nad západnou Európou podarilo vrátiť sa do Británie.

Počas sprevádzania britských bombardérov nad Francúzsko ho 8. júla 1941 niekto z elitnej nemeckej jednotky JG 26 zostrelil. Menšík vtedy lietal na jednomotorovej stíhačke Hurricane, s ktorou núdzovo pristál

Z Menšíka sa rovnako ako z veľkej väčšiny stíhačov nikdy nestalo eso. Ako prvému československému letcovi sa mu však po zostrení nad západnou Európou podarilo vrátiť sa do Británie.

na brucho na území ovládanom Nemcami. Šťastne im unikol a podarilo sa mu ujsť do Španielska. Tam ho opäť chytili a zavreli v internačnom tábore. Aj z toho však ušiel, prešiel na Gibraltár, odtiaľ naspäť do Británie a k letectvu, kde sa neskôr preškolil za nočného stíhača.

Podobnú skúsenosť má aj mnoho slávnejší Otto Smik. Syn bývalého vojaka uhorskej armády zajatého počas prvej svetovej vojny na východnom fronte a gruzínskej Židovky sa s rodičmi na Slovensko zo Sovietskeho zväzu prisťahoval až v roku 1934. Už v marci 1940 ho navždy opustil. Možno aj pod vplyvom čoraz silnejších protizidovských represíi Tisovho režimu sa rozhodol bojovať proti Hitlerovi. V roku 1940 prichádzal do úvahy iba smer západ, pretože v tom čase ešte bol Sovietsky zväz spojencom Nemecka.

Smik bol jedným z našich vojakov, čo sa cvičili v Kanade. Keď sa už ako hotový stíhač pilot vrátil do Británie, celkom prirodzene ho v januári 1943 zaradili do československej perute. Lenže aj vo vojne sa prejavila ľudská slabosť. Smik prišiel už zo školy ako jeden z najlepších žiakov podľa britských pravidiel s dôstojníckou hodnosťou. Medzi skúsenými československými stíhačmi však boli aj takí, čo stále mali poddôstojnícke hodnosti. Mnohí z nich pritom bojovali už od roku 1940, niektorí od septembra 1939.

V jednotke to vyvolalo napätie, tak sa Smik radšej nechal preveliť k Britom. Keď sa po roku a pol definitívne vracal k československým kolegom, nikomu už ani nenapadlo spochybňovať jeho hodnosť. V rokoch 1943 a 1944 bol totiž zďaleka najúspešnejším československým pilotom na západnom fronte. Zostrelil deväť nemeckých lietadiel, ďalšie zostrelil pravdepodobne či ich poškodil a zostrelil aj tri strely V1.

Posledné úspechy dosiahol Smik počas

spojeneckej invázie do Európy a krátko po nej. V septembri ho však Nemci zostrelili. Podobne ako Menšík však cez Španielsko utiekol, aby ďalej bojoval.

Briti si jeho kvality veľmi cenili, preto z neho v novembri 1944 spravili veliteľa britskej 127. perute. Nič podobné sa žiadnemu inému Slovákovi nepodarilo. Už 28. novembra však Smika zostrelili opäť. Tak ako v prvom prípade aj tentoraz strelbou zo zeme. Pád pri meste Zwolle neprežil. Dnes je po ňom pomenované Taktické letecké krídlo generála Otta Smika Sliach.

S TISOM ZA HITLERA

V Británii pôsobilo päť jednotiek, čo mali v názve „československá“. Tri denné stíhacie perute (310., 312. a 313.), jedna bombardovacia (311.) a jedna letka nočných stíhačov (pri 68. peruti). Slováci v nich však tvorili len drobný zlomok. Omnoho výraznejšie zastúpenie mali na východnom fronte v ťažení proti Sovietskemu zväzu. Zostrelili tam 218 lietadiel. Najúspešnejší spomedzi nich bol príslušník 13. letky Ján Režňák, ktorému v roku 1943 priznali 32 zostrelov.

Režňák začal s výcvikom ešte v československej armáde. V rámci programu tisíc pilotov pre republiku bol jedným z plánovanej tisícky, ktorá mala zastaviť Hitlerovu agresiu. Skončilo sa to tak, že pilotný odznak získal v apríli 1939 a takmer celú vojnu bol spojencom Hitlerovej agresie, odmietol sa zapojiť do SNP a dožil sa konca vojny. Po nej vstúpil do československej armády, ale po februári 1948 z nej musel odísť. V 50. rokoch prišiel aj o pilotný preukaz, no udržal si slušnú prácu konštruktéra. Postupne žil v Považskej Bystrici a Piešťanoch. V roku 1997 ho minister obrany za SNS mimoriadne povýšil na poručíka.

Režňákovi síce komunisti zakázali lietať, ale dopadol omnoho lepšie ako letci, ktorí bojovali proti Nemcom na Západe. Komunisti ich považovali za nebezpečných, pretože sa v Británii nakazili demokraciou. Mnohí z nich po roku 1948 druhýkrát emigrovali, mnohí skončili v komunistických lágroch a po prepustení dostali podradnú prácu.

Kým motivácia Menšíka a Smika bola jednoznačná, pri letcoch bojujúcich za Tisa mohli byť dôvody rôzne. Časť hneď v marci 1939 bojovala v Malej vojne s Maďarskom, ktoré sa vtedy pokúsilo obsadiť časti východného Slovenska. Účasť v takýchto bojoch títo letci určite považovali za legitímnu obranu vlasti. Lenže už v septembri sa zú-

Otto Smik.

FOTO - WWW.GONZOAVIATION.COM A PETER TKÁČ, TAKTICKÉ KRÍDLO SLIÁČ

časťnili ťaženia proti Poľsku a o dva roky aj proti ZSSR.

S Režňákom som v júli 2005 robil rozhovor. Žil v Piešťanoch, na svoj vek bol vo výbornej kondícii, v byte mal modely lietadiel, na ktorých počas vojny lietal.

Nebol to vydarený rozhovor, pretože sa doň nepodarilo dostať jeho vzťah k režimu. Politike sa Režňák vyhýbal. Výnimkou bolo, keď sa mimo záznamu s dešpektom vyjadril o SNP, ku ktorému sa nepridal. Medzi riadkami bolo cítiť, že s ním nesúhlasil politicky, no otvorene ho kritizoval len ako beznádejný pokus, v ktorom nechcel prísť o život.

Naproti tomu odmietal akúkoľvek kritiku východného ťaženia a účasti Slovenska vo

vojne proti ZSSR. Zdôrazňoval, že slovenskí vojaci sa vždy správali slušne a medzi civilistami boli obľúbení. Zo Sovietskeho zväzu si pamätal veľkú chudobu a dobré správanie Nemcov. Na otázku, či neolutoval svoju účasť vo vojne, odpovedal: „Nikdy mi to ani nenapadlo.“

S BÝVALÝMI NEPRIATEĽMI PROTI STARÝM SPOJENCOM

V tejto časti sa doteraz pomerne priamočiare príbehy skomplikujú. Budú o dvoch Režňákových spolubojovníkoch z východného frontu.

Prvým bol Rudolf Božík. Kým Režňák bol v takzvanej prvej garnitúre 13. letky, Božík

v druhej. Počas nasadenia v ZSSR dosiahol deväť zostrelov. Lenže na rozdiel od Režňáka ho čakal omnoho dobrodružnejší zvyšok vojny.

Obaja najskôr boli súčasťou jednotky, ktorá mala brániť Bratislavu. Jej lietadlá však plánovači Povstania chceli využiť a bol vyhlásený tichý zákaz nasadzovať ich proti Američanom. Lenže tí 16. júna 1944 bombardovali bratislavské Apollo bez odporu slovenského letectva. Nemcom sa to nepáčilo a spojencov ostro kritizovali. Slováci nechceli byť za zbabelcov a 26. júna 1944 vyštartovali proti Američanom.

Nasadenie ôsmich lietadiel sa skončilo katastrofou. Nepoškodené sa vrátilo jediné, zomreli traja piloti, jeden bol ťažko zranený. Božíkovi sa podarilo aspoň poškodiť bombardér B-17.

Na rozdiel od Režňáka sa o dva mesiace neskôr zapojil do SNP. A veľmi úspešne. Bol súčasťou kombinovanej letky, ktorá lietala z letiska Tri duby a tvorili ju vojaci slovenskej armády, ktorí sa zapojili do Povstania.

Božík bol elitný stíhač a počas Povstania lietal na nemeckých messerschmittoch, ktoré sa povstalcami podarilo získať. Nemcom na nich zostrelil dve lietadlá sám a jedno v spolupráci s Františkom Cyprichom, ktorý predtým tiež bojoval na východnom fronte.

Posledný príbeh je výnimočný tým, že jeho aktér dlho pred SNP dezertoval, aby vymenil strany. Stíhač Ludovít Dobrovodský na východnom fronte slúžil spolu s Božíkom. Jeho skupina tam dorazila koncom júna 1943. 13. augusta zostrelil jedno sovietske lietadlo, ale už 9. septembra aj s kamarátom Antonom Matúšekom dezertovali na druhú stranu. Uleteli na svojich Messerschmittoch 109. Nemci odvtedy prestali našim letcom dôverovať a celá 13. letka sa onedlho vrátila na Slovensko. Spolu s tým, ako klesala ochota bojovať za Nemcov, hrozilo čoraz väčšie riziko, že dezercie budú pokračovať.

Dobrovodský po zbehnutí požiadal o prijatie do formujúcej sa československej armády, kam ho naozaj prijali do 1. československého stíhacieho pluku v ZSSR. Dovtedy ho tvorili výlučne českí letci, ktorí sa dobrovoľne nechali preveliť z Británie na východ. Spolu s nimi Dobrovodský 17. septembra 1944 pristál na letisku Zolná pri Zvolene s úlohou podporovať SNP zo vzduchu. Do porážky Povstania zostrelil jedno a poškodil dve lietadlá. Celá jednotka bola veľmi úspešná a najmä vďaka nej nemali Nemci počas SNP prevahu aj vo vzduchu. ■

Hitler v Bratislave.

FOTO - ČTK

**Bol slovenský štát samostatný
alebo bol len vazalom Nemecka?**

Ako Hitler dovolil

Slovenský štát vznikol z vôle, na nátlak a dokonca ako dôsledok vydierania nacistického Nemecka. Ani väčšina tých, čo zo slovenskej strany pri jeho vzniku zohrali dôležitú úlohu, dovtedy o samostatnosť neusilovala. Mnohí Slováci si síce samostatný štát priali, základným dôvodom jeho vzniku však nebola vôľa slovenského národa.

Nielen vznik, ale aj ďalšia existencia slovenského štátu bola podmienená úspechom nacistického Nemecka. Je tiež veľmi sporné, či a v akej forme by slovenský štát prežil, ak by Nemecko hypoteticky druhú svetovú vojnu napokon vyhralo. Medzi dlhodobými plánmi nacistov bolo aj vysídlenie veľkej časti slovenského slovanského obyvateľstva, považovaného taktiež za rasovo podradné, a zabratie jeho územia.

Je preto oprávnené nový štátny útvar označovať slovným spojením vojnový slovenský štát, i keď proti tomu mnohí jeho súčasní obdivovatelia a obhajcovia protestujú, pretože sa im takýto názov zdá byť dehonestujúci. Argumentujú napríklad tým, že slovenský štát vznikol skôr, než sa druhá svetová vojna začala. Vznik štátu však bol súčasťou nemeckej prípravy na vojnu a koniec vojny neprežil ani tento štát.

VICHISTICKÉ FRANCÚZSKO A USTAŠOVSKÉ CHORVÁTSKO

Podobne ako Slovensko na tom vo vtedajšej Európe boli iba dva ďalšie dočasné štátne útvary. Tiež vznikli z vôle nacistického Nemecka, aspoň určité obdobie svojej existencie však neboli priamo okupované Nemeckom alebo Talianskom. Oba tiež zanikli s koncom nacistického Nemecka, či dokonca ešte pred ním.

Prvým bol takzvaný Francúzsky štát, známy

**PETER
MORVAY**
komentátor

skôr ako vichistické Francúzsko, ktoré existovalo v rokoch 1940 až 1944. Formálne taktiež vládlo celému Francúzsku, sever krajiny vrátane Paríža však bol okupačnou zónou pod správou nemeckej armády. Vichistické Francúzsko sa nachádzalo na juhu krajiny a verná mu zostala aj väčšina francúzskych kolónií.

Druhým bol Nezávislý štát Chorvátsko, alebo ustašovský štát existujúci v rokoch 1941 až 1945. O vplyv v ňom sa Nemecko (aj pre väčšiu zemepisnú vzdialenosť) delilo s Talianskom.

UKROJILI ÚZEMIE

Nemecko vystupovalo ako ochrana slovenskej samostatnosti, suverenity a územnej integrity, nič z toho však samo nikdy nebralo vážne. Z nového štátu si okamžite odkrojilo významný pás územia, takzvanú ochrannú zónu medzi bývalou česko-slovenskou hranicou, riekou Váh a Bratislavou, vrátane celého Záhoria a významných miest ako Trenčín či Nové Mesto nad Váhom.

Aj keď toto územie bolo formálne stále súčasťou Slovenska, spadalo pod nemeckú vojenskú správu a Nemecko na ňom malo úplne voľnú ruku. Platili tam nemecké zákony, mohlo tam rozmiestniť svoje jednotky, stavať vojenské objekty a využívať všetok majetok bez ohľadu na miestne obyvateľstvo a slovenské úrady.

K tomu si Nemecko priamo zabralo i Devín a Petržalku.

Takzvaná Zmluva o ochrannom pomere medzi Nemeckou ríšou a Slovenským štátom, podpísaná niekoľko dní po vyhlásení nového štátu, okrem pomerov v ochrannej zóne zakotvila zahraničnopolitické, vojenské a ekonomické podriadenie sa Slovenska Nemecku.

Slovenský štát sa na ďalších 25 rokov zaviazal, že bude svoju zahraničnú politiku viesť „v úzkej zhode s nemeckou brannou mocou“.

Zmluvu doplnil protokol o hospodárskej a finančnej spolupráci. Ten na jednej strane Slovensku zaistil vlastnú menu, presun časti bývalých spoločných finančných prostriedkov z Prahy na Slovensko a mal uľahčiť prístup slovenských produktov na nemecký trh.

Zároveň však Nemecku umožnil faktickú kontrolu slovenskej ekonomiky a jej využívanie pre vlastné potreby. Pričom mu išlo najmä o zabezpečenie pravidelných dodávok poľnohospodárskych produktov a surovín, často bez ohľadu na to, že to bolo pre slovenskú stranu nevýhodné. V roku 1944 sa už slovenské hospodárstvo prakticky úplne podriadilo nemeckým záujmom. Tento vývoj zavŕšila okupácia krajiny po vypuknutí SNP. Hlavnou úlohou slovenskej ekonomiky sa stalo zásobovanie nemeckej armády. S postupom Sovietov prebiehalo vyrabovanie Slovenska, prevoz zásob a zariadenia tunajších tovární do Nemecka.

DOSADZOVALI SVOJICH ĽUDÍ

Nemecko nerozhodovalo len o slovenskej ekonomike a zahraničnej politike, ale aj o pomeroch vo vládnej strane. Neraz priamo rozhodovalo o obsadení vedúcich funkcií v strane a štáte a preferovalo pritom predstaviteľov ra-

dikálnejšieho a voči Nemecku servilnejšieho krídla. Výnimkou bol najprv premiér a potom prezident slovenského štátu Jozef Tiso, ktorý patrilo k umiernenejšiemu krídlu HSLŠ. Nemci ho však ponechali na poste, pretože predpokladali, že je pre väčšinu Slovákov prijateľnejší, zaistí tak nemeckej armáde v jej zázemí pokoj a tým aj lepšie presadzovanie ich záujmov – v čom sa ani nemýlili.

Nemeckí poradcovia zasahovali do každodenného chodu krajiny a starali sa aj o rastúci vplyv nacistickej ideológie. Ak sa niekde zo strany slovenských úradov stretli s nedostatkom ochoty a poslušnosti, vyriešilo sa to obvykle v neprospech domácich predstaviteľov.

Nemecko šikovne využívalo aj pretrvávajúce územné spory a nehody medzi svojimi satelitmi. Slovensko vydieralo aj tým, že ak mu nepôjde poruke, dovoľí Maďarsku zabráť ďalšie, už väčšinovo Slováckmi obývané územia. Budapešť zase strašila, že príde o územia, ktoré získala prvou a druhou viedenskou arbitrážou a obsadením Podkarpatskej Rusi. Nútilo tak „spojencov“ súťažiť o nemeckú priazeň a tým i tlačilo k väčšej poslušnosti a ochote vyhovieť nemeckým požiadavkám.

V podriadenosti Nemecku Slovensko neraz prekonávalo ostatné satelity a vazalov Nemecka. Prejavilo sa to aj v ochote posielat do Nemecka pracovnú silu. Spočiatku to fungovalo viac-menej na základe dobrovoľnosti, pracovníkov do Nemecka lákali na vyššie platy. Po čase však ochota ísť do Nemecka klesala, súběžne s tým, ako bolo čoraz viac vystavené spojeneckému bombardovaniu a ako sa ukazovalo, že pracovné podmienky v Nemecku majú ďaleko od toho, čo sa sľubovalo. Z nábora sa nakoniec stali nútené práce. Slovenskému štátu pri celkovom počte obyvateľstva „patrila do polovice roku 1944 v dodávaní pracovnej sily do Nemecka prvá priečka spomedzi spojencov v strednej a juhovýchodnej Európe“, píše Michal Schvarc v knihe Podoby nemecko-slovenského „ochranného priateľstva“.

ĎURČANSKÉHO LOJALITA

Najlepším príkladom toho, že slovenský štát nebol nezávislý, je príbeh jeho prvého ministra zahraničia a vnútra Ferdinanda Ďurčanského. Ten sa do povedomia verejnosti opäť dostal v roku 2011, keď mu postavili bustu v rodnom Rajci. Priamo pred Mestským múzeom a na námestí pomenovanom po Slovenskom národnom povstaní, proti ktorému Ďurčanský aktívne vystupoval.

Právnik, novinár, politik a viacnásobný minister Ďurčanský patrí medzi idealizované osoby súčasných slovenských fašistov. Neoludáci

Ďurčanský pritom bol v ostatných ohľadoch politikom podľa nacistického gusta.

historici ho vydávajú za príklad politika, ktorý len pochopil diktát doby a v záujme národa volil menšie zlo tam, kde to bolo nutné. Je to však iba mýtus.

Ministrom sa Ďurčanský stal ešte pred vznikom slovenského štátu. V autonómnej slovenskej vláde zastával v rokoch 1938 až 1939 funkcie ministra spravodlivosti, zdravotníctva a sociálnej starostlivosti, neskôr aj verejných prác, dopravy a spojov. Po vzniku štátu sa stal jeho prvým ministrom zahraničia a vnútra.

Vo funkcii však strávil len o niečo viac ako jeden rok. Už v lete roku 1940 bol na pokyn Adolfa Hitlera odvolaný z funkcie. Utiahol sa do úzadia a živil sa ako advokát a učil na vysokej škole, vystupoval proti SNP. Na konci druhej svetovej vojny utiekol na Západ. Aj v exile patrilo k radikálnejšej časti ľudáckej emigrácie, svoje názory nezmenil až do smrti v roku 1974.

Ďurčanského pád paradoxne vypovedá o skutočnom charaktere a postavení slovenského štátu o to viac, že bol sám dlhodobo veľmi pronemeckým politikom a obdivovateľom nacistického režimu. Ako minister zahraničných vecí sa napriek tomu snažil robiť aspoň čiastočne nezávislú politiku, zachovať slovenskú neutralitu a udržiavať kontakty so západnými demokraciami. Aj tieto skromné, chabé pokusy o samostatnejšiu politiku však boli na Nemecko príliš. Ďurčanský pritom bol v ostatných ohľadoch politikom podľa nacistického gusta.

PROTI ŽIDOM

Rajecký primátor vtedy bránil bustu tvrdým, že Ďurčanský nebol osobne zodpovedný za deportácie Židov. K prijatiu najtvrdších protižidovských zákonov, takzvaného Židovského kódexu z roku 1941, ktorý Židov definoval už na rasovom základe, k ďalším zákonom umožňujúcim deportácie a deportáciám samotným skutočne došlo až po jeho odvolaní z vládnej funkcie. To ho však nezbaňuje zodpovednosti.

Od svojich politických a novinárskych začiatkov v 20. rokoch v medzivojnovom Československu patrilo Ďurčanský k radikálnemu krídlu Hlinkovej slovenskej ľudovej strany.

Už pred vznikom slovenského štátu ako právnik, minister a hlavne vplyvný predstaviteľ radikálov v rámci HSLŠ hral Ferdinand

Ďurčanský významnú úlohu v ľudáckom plánovaní ďalšieho osudu Židov a vo vytváraní protižidovskej spoločenskej atmosféry. Od januára 1939 bol členom takzvanej Komisie pre riešenie židovskej otázky a jedným z hlavných autorov počiatočnej protižidovskej legislatívy.

Tá postupne viedla k vyčleneniu Židov zo spoločnosti, k ich uvrhnutiu do nerovnoprávného postavenia, k ich okradnutiu a zbedačeniu a pripravila pôdu pre ich deportácie a smrť vo vyhladzovacích táboroch. Ďurčanský za to všetko niesol priamu a osobnú zodpovednosť. Z arizácie, čiže z krádeže židovského majetku, mal navyše osobný prospech. So svojou rodinou získal kaštieľ v Beladiciach, patriaci pôvodne židovským majiteľom.

Do diskusie vyvolanej Ďurčanského bustou sa zapojili i slovenskí historici. Názor tých, čo sa nesnažili Ďurčanského obhajovať, však rajecké zastupiteľstvo jednoducho ignorovalo. Podľa vyhlásenia Historického ústavu SAV, ku ktorému sa pripojili predstavitelia ďalších vedeckých inštitúcií, bol Ďurčanský už za prvej ČSR prívržencom smerovania Slovenska k totalitnému režimu. V čase slovenskej autonómie v rokoch 1938 – 1939 sa „iniciatívne podieľal na likvidácii demokratického režimu na Slovensku“, neskôr ako člen vlády „spolupôsobil na upevňovaní nedemokratického režimu“, na „príprave, prijatí a realizácii antisemitských právnych noriem“ a „aktívne realizoval protižidovskú politiku ľudáckeho režimu“.

Ďurčanský podľa vyhlásenia nebol demokratickým politikom, svoje krajne nacionalistické názory povýšil nad princípy demokracie a humanity a aj v závere druhej svetovej vojny stále zostával ľudáckym radikálom. Jeho názory sú v príkrom rozpore s demokratickými princípmi dnešnej Slovenskej republiky a v spore o jeho bustu ide „o sofistický pokus ospravedlňovať totalitný režim vojnovy Slovenskej republiky“.

VAZAL

Aby sme to zhrnuli, obraz nezávislej a suverénnej Slovenskej republiky, prvého samostatného slovenského štátu, je skôr mýtus. Vojnový slovenský štát bol v prvom rade produktom nacistickej politiky a v skutočnosti bol nesamostatným vazalom nacistického Nemecka. Jeho dlhodobé prežitie bolo nepravdepodobné aj v prípade, že by sa dejiny vyvíjali inak a Nemecko by vojnu vyhralo. Namiesto vazalského štátu a jeho z nacistického pohľadu rasovo menejcenného vedúceho národa by totiž potom Nemecko skôr potrebovalo územie, na ktorom sa nachádzalo. ■

Prvé oslavy konca vojny.

FOTO - ČTK

Ku koncu vojny nebolo jasné, čo sa stane
so štátom, ktorý podliehal Hitlerovi

Zo Slovenska sa znovu stalo Československo

Ked predstavitelia vojnovy Slovenskej republiky 14. marca 1945 oslavovali sieste výročie vzniku štátu, ako motto si zvolili slová „Slovenskú republiku neznadíme, slovenská štátnosť stojí nad všetkým, naša línia je správna“.

Ktovie, či tomu ešte aspoň trochu verili, ale v tom čase minimálne museli tušiť, že okrem ich režimu je ohrozená aj samostatnosť štátu, ktorý iný režim ani nepoznal. Museli to tušiť už len preto, že veľmoc, od ktorej bola Slovenská republika počas celej svojej existencie závislá, už išla len od jednej porážky k druhej.

Dva týždne po štátnom sviatku, na Veľký piatok, prezident Jozef Tiso a väčšina členov vlády Štefana Tisa odcestovali z Bratislavy do Holiča, odkiaľ napokon odišli aj s nemeckým vyslancom Hansom Ludinom do Rakúska. V ten istý deň, 4. apríla vstúpila Červená armáda do Bratislavy. A o deň neskôr na zasadnutí Slovenskej národnej rady a prvej vlády Národného frontu vyhlásili Košický vládný program, ktorý už s ničím iným ako obnovením československého štátu nerátal.

VEĽA FANTASTICKÝCH PREDSTÁV

Podľa historika Lubomíra Liptáka „počas druhej svetovej vojny vzniklo o postavení a zaradení Slovenska toľko úvah, projektov, koncepcií jednoducho fantastických konštrukcií ako nikdy predtým“.

Zaslúžil sa o to najmä domáci a zahraničný odboj, pretože emigrácia aj ilegality, ktoré neboli schopné konať teraz, „zvádzali... k vy-

**TOMÁŠ
GÁLIS**
komentátor

budovaniu dômyselných konštrukcií pre budúcnosť“.

Predstav o tom, ako bude Slovensko vyzerat po vojne, bolo bezpočet: od obnovenia predmníchovskej ČSR cez uznanie zmien po vyhlásení autonómie až po rôzne federácie či konfederácie – stredoeurópsku, od Baltiku k Jadranu, poľsko-slovenskú či československo-poľskú.

Boli tu ľudia, ktorí chceli zachovať samostatnosť, ale aj ľudia, ktorí by Slovensko najradšej pripojili k Sovietskemu zväzu, a tiež takí, ktorí chceli obnovu spoločného štátu na princípe rovný s rovným.

Lenže grandiózne predstavy sú často v protiklade so silou tých, ktorí by ich radi realizovali, a často narážajú aj na také banálne prekážky, ako je napríklad zahraničnopolitická realita.

Tak ako o vzniku samostatného štátu nerozhodovali ani tak túžby domáceho obyvateľstva či presvedčenie politickej elity, že odtrhnutie sa od českých krajín je tým najsprávnejším riešením, ale najmä silný nátlak z Berlína, aj o otázke, či pretrvá slovenský štát, či sa opäť stane súčasťou Československa alebo či nebudaj skončí v inom

štátnom útvere, tiež nerozhodovali domáce, ale skôr zahraničné faktory.

PREČO UZNAŤ NEMECKÉ DIELO?

Nebolo ich málo. Jedným z hlavných bolo, že Slovensko bolo spojencom Nemecka, ktoré vojnu prehralo. A Spojenci nehodli ponechať v Európe takmer žiadne zmeny, ktoré boli výsledkom mocenského zásahu Berlína. Samozrejme, týkalo sa to jeho predchádzajúcich územných ziskov, ale práve aj vznik samostatného Slovenska či nezávislého chorvátskeho štátu, ktorý ustašovci vyhlásili v apríli 1941. (Naopak, Sovietsky zväz si ponechal pobaltské štáty i časti Fínska, Nemecka, Poľska či Rumunska, ktoré získal v priebehu druhej svetovej vojny, v niektorých prípadoch ešte ako spojenec Nemecka, a nakoniec si vzal aj Podkarpatskú Rus.)

Ďalším faktorom bolo uznanie samostatného štátu. Veľká Británia i Francúzsko sa síce stavali negatívne tak k vyhláseniu samostatnosti Slovenska, ako aj k vzniku Protektorátu Čechy a Morava, ale v máji, respektíve v júli 1939 títo bývalí československí spojenci Slovensko de facto uznali. Nakoniec tak urobilo takmer tridsať štátov, vrátane Sovietskeho zväzu, no bez Spojených štátov.

Lenže ani mnohým z tých, čo Slovensko uznali, to nevydržalo večne, a to vďaka činnosti niekdajšieho československého prezidenta Edvarda Beneša.

ŠTÁT PODĽA BENEŠA

Edvard Beneš abdikoval na svoju funkciu ešte 5. októbra 1938, teda necelý týždeň

Koniec vojny, z Bratislavy je opäť mesto v Československu.

FOTO - TASR

po mníchovskej konferencii a deň pred vyhlásením autonómie Slovenska. A vzápätí odišiel do londýnskeho exilu. Lenže, kým sa ešte v marci 1939 Beneš podpisoval ako „bývalý prezident Československej republiky“, v septembri z neho bol už „druhý prezident...“

Aj na takejto drobnosti vidieť, že on aj ním vedená exilová reprezentácia trvali na teórii právnej kontinuity československého štátu. Tá predpokladala neplatnosť Mníchovskej dohody, neplatnosť všetkých ústavných a iných aktov v čase neslobody, neplatnosť samotnej Benešovej abdikácie i kontinuitu hraníc.

Nie všetci niekdajší reprezentanti rozbitého štátu to videli podobne. Iný názor mali napríklad veľvyslanci Vladimír Hurban, ktorý odmietol Nemcom vydať československú ambasádu vo Washingtone, či Štefan Osuský, ktorý urobil to isté v Paríži a s francúzskym premiérom Daladierom dokonca podpísal zmluvu o obnovení československej armády vo Francúzsku. Ich teória hovorila,

že jedinými legitímnymi predstaviteľmi ČSR sú veľvyslanci, ktorí neuznali okupáciu a odmietli odovzdať svoje úrady Tretej ríši, zatiaľ čo Beneš abdikoval a je teda len súkromnou osobou.

Proti Benešovej koncepcii sa staval aj Milan Hodža, ktorý si z titulu posledného demokraticky ustanoveného československého predsedu vlády robil nárok na vedúcu funkciu v zahraničnom odboji. Navyše, Hodža, ktorý v Paríži založil Slovenskú národnú radu, už presadzoval, že sa ČSR už nesmie vrátiť k predmníchovským pomerom a že jednotlivé krajiny obnovenej spoločnej republiky budú musieť byť rovnoprávne.

Lenže po porážke Francúzska a po tom, čo Beneš dosiahol, aby francúzska aj britská vláda uznali jeho Československý národný výbor, sa všetko zmenilo.

A to nebol jediný jeho úspech. Potom, čo sa Slovensko pridalo k Nemecku a vypovedalo vojnu ZSSR, totiž Briti uznali aj samotnú Československú republiku. Beneš

dosiahol aj anulovanie mníchovskej dohody. V mene Francúzska odvolal platnosť Mníchova a všetkých nasledujúcich aktov predsedu francúzskeho Národného výboru oslobodenia Charles de Gaulle. A v októbri 1942 došlo aj k obnoveniu plných diplomatických vzťahov medzi USA a ČSR.

Podľa historika Jana Rychlíka nebolo v silách slovenskej vlády, aby postoj „Paríža“ a Londýna zmenila. Bola taká závislá od Nemecka, že ani nemala možnosť vyvíjať podobné vlastné diplomatické aktivity. „Jediným argumentom bolo tzv. právo národov na sebaurčenie...“ Lenže „takýto argument ani nemohol obstáť pred Francúzskom a Veľkou Britániou, ktoré mali obrovské koloniálne ríše... Okrem toho, Bratislava nemohla dokázať, že vlastný štát je skutočne to, čo si väčšina obyvateľov praje“.

ŠTÁT PODĽA STALINA

Od bitky pri Stalingrade, po ktorej začali Nemci ustupovať, začalo byť čoraz viac jasné, že čo sa týka budúcnosti Slovenska, ove-

Oslobodená Bratislava.

FOTO - TASR

la väčší vplyv ako západné mocnosti bude mať Sovietsky zväz.

Ten pôvodne rozbitie Československa neuznal, no o pol roka svoje rozhodnutie na Benešovo veľké sklamanie zmenil. Zrejme neprekvapí, že sa tak stalo dva týždne potom, čo Nemecko spolu so Slovenskom napadli Poľsko a len deň predtým, čo sa k tejto agresii pridala samotný Sovietsky zväz.

Samozrejme, vydržalo to len do júna 1941, keď sa Slovensko pridalo k Nemecku aj pri útoku na ZSSR. Obe krajiny prerušili diplomatické styky a už začiatkom júla požiadal sovietsky veľvyslanec v Londýne Beneša o schôdzku vo veci normalizácie československo-sovietskych vzťahov. Moskva Beneša uznala, čo mu dodalo dôležitý argument, aby ho uznal aj Londýn.

Návrat Slovenska do Československa nemusel byť jedinou možnosťou, ako píše Rychlík, „dostupné dokumenty ukazujú, že ZSSR oficiálne nikdy po 18. júli 1941 neprestal podporovať líniu obnovy Československa“. Potvrdením tohto postoja bola

československo-sovietska zmluva, ktorú Beneš podpísal v Moskve 12. decembra 1943 a ktorá už predznamenala budúce medzinárodné smerovanie i vnútornú politiku po vojnového štátu. To, že sa ČSR dostáva do čoraz väčšej závislosti od Stalinovho Sovietskeho zväzu, sa definitívne potvrdilo v už spomínanom Košickom vládnom programe.

DOGMA VLASTNÉHO ŠTÁTU

A na obnovu Československa vplýval ešte minimálne jeden faktor. Dňa 29. augusta 1944 vypuklo Slovenské národné povstanie a na strednom Slovensku na čas vzniklo povstalecké územie. Slovenská národná rada, ktorá sa vyhlásila za predstaviteľku zákonodarnej a výkonnej moci na tomto území, tri dni po vypuknutí Povstania odsúdila ľudácky režim a spojenectvo s Nemeckom a prihlásila sa k Československu, ale už nie k jeho predvojnovému systému a najmä nie k postaveniu slovenského národa v ňom.

O pol roka neskôr vydala SNR Stanovisko a požiadavky slovenského národa, ktoré

okrem iného hovorilo, že má nová československá vláda deklarovat, že uznáva svojbytnosť slovenského národa, a formálne tak odmietnuť ústavnú zakotvenú existenciu československého národa.

To neznamená, že by samostatný štát už nemal svojich podporovateľov. Ale napríklad jeho podporovatelia z radov ľudáckych politikov sa už v tomto čase nemohli spoliehať ani na veľkú časť obyvateľstva znechuteného vojnou i čoraz horšou ekonomickou situáciou, ani na svojho patróna v Berlíne a už vôbec nie na iných dovtedajších spojencov.

Ako upozorňuje historik Ivan Kamenec: „Časopis Gardista ešte 24. 3. 1945 proklamoval nezlomnú vieru v nemecké víťazstvo a v zachovanie slovenského štátu.“ Išlo však „o sebakpresvedčovanie o správnosti predchádzajúcej politiky i súčasného konania. Do úvahy sa nebral ani Povstaním deklarováný štátoprávny program... Pevne sa zafixovala dogma, že najvyššou hodnotou národa je štát – bez ohľadu na jeho charakter, spojenecké vzťahy a reálnu životnosť“.

BALÍČEK PRVEJ POMOCI PRI PREZIDENTSKÝCH VOĽBÁCH OD DENNÍKA N

Tri
knihy za
23,50

Obsahuje:
Výstraha 2ks
Návod na použitie 1ks

obchod.dennikn.sk

28 650 €

ĎAKUJEME VÁM!

Dodanie tohto časopisu stredným školám podporilo VYŠE 415 DARCOV, ktorí dokopy prispeli sumou 28 650 eur, čo je 1061 % z pôvodného cieľa.

**Magazín bezplatne získa
36 000 študentov
na vyše 400 školách.**

N